

'İslâm Artar, Eksilmez.' Hadisi ile 'İslâm Üstündür, Hiçbir Şey Ona Üstün Olamaz.' Hadisinin İslâm Hukukundaki İzdüşümü

The Projection of the Ḥadīth 'Islam Increases, It Does Not Decrease.' and the Ḥadīth 'Islam is Superior, nothing can be Superior to it.' in Islamic Law

Murat POLAT¹

Geliş Tarihi (Received): 06.07.2024

Kabul Tarihi (Accepted): 09.10.2024

Yayın Tarihi (Published): 30.11.2024

Öz: Bu makale bazı ulemânın, "İslâm artar, eksilmez." hadisi ile "İslâm üstündür, hiçbir şey ona üstün olamaz." hadisine dayanarak Müslümanların diğer inanç sahiplerine karşı nasıl üstün kıldıklarını ve lehine ne gibi kazançlar sağlandığını ele almaktadır. Bir kimsenin İslâm'ı kabul ettiğinde hangi konularda diğer din mensuplarına nazaran galip ve üstün kıldığını bilmesi ve ona göre hayatını tanzim etmesi araştırmanın önemini göstermektedir. Makalede ilgili konuların gün yüzüne çıkarılması ve insanların istifadesine sunulması amaçlanmıştır. Yapılan araştırmayla müslim-gayrimüslim cenazeleri karışığında Müslümanın cenaze namazının kılınıp Müslüman mezarlığına defnedilebileceği, babası Ehl-i kitaptan, annesi Ehl-i şirkten olursa bu ikisinden doğan çocuğun Müslüman sayıldığı, ölen akrabası farklı bir dine mensup olsa bile Müslümanın onun bıraktığı mirastan istifade edebileceği, haksızlığa uğramamak amaçlı dâruharpte faiz alışverişi yapabileceği, gayrimüslimlerin emri altında bazı şartlarla çalışabileceği, karar yetkisi tam ve siyasi tarafı ağır basan görevlere hassaten kendisinin atanabileceği, diğer din mensuplarını öldürdüğünde kısas cezası verilmediği ve can diyetinin onlarınkinden daha değerli olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Hüküm, Ahkâmü'l-hadis, Müslüman, Gayrimüslim, Üstünlük.

&

Abstract: This article discusses how some scholars, based on the ḥadīth "Islam increases and does not diminish" and the ḥadīth "Islam is superior, nothing can be superior to it", have made Muslims superior to other believers and what gains they have made in favor of Muslims. The importance of research points to the fact that when a person accepts Islam, he should know in which areas he is superior and victorious compared to the members of other religions and should organize his life accordingly. The aim of the article is to bring the relevant issues to light and present them for the benefit of people. This study concluded that when Muslim and non-Muslim funerals are mixed, the Muslim's funeral prayer can be performed and he can be buried in a Muslim cemetery; the father is from people of the book and the mother is from people of associator and the child born to these two is considered a Muslim and he can benefit from the inheritance left by his deceased relative, even if he belongs to a different religion; he can exchange interest in the abode of war in order to avoid being treated unfairly; he can work under certain conditions under the command of non-Muslims; he has full decision-making authority and can be specifically appointed to positions with a predominant political side; he is not punished for retaliation when he kills members of other religions and the diet of life is more valuable than theirs.

Keywords: Islamic Law, Judgment, Judgment of Ḥadīth, Muslim, Non-Muslim, Supremacy.

Atıf/Cite as: Polat, Murat. "'İslâm Artar, Eksilmez.' Hadisi ile 'İslâm Üstündür, Hiçbir Şey Ona Üstün Olamaz.' Hadisinin İslâm Hukukundaki İzdüşümü". *Dergiabant* 12/2 (Kasım 2024), 605-623. doi: 10.33931/dergiabant.1511553

İntihal-Plagiarizm/Etik-Ethic: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği, araştırma ve yayın etiğine uyulduğu teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and it has been confirmed that it is plagiarism-free and complies with research and publication ethics. <https://dergipark.org.tr/pub/dergiabant/policy>

Copyright © Published by Bolu Abant İzzet Baysal University Faculty of Theology, Since 2013 – Bolu

¹ Doç. Dr., Murat Polat, Amasya Üniversitesi, murat.polat@amasya.edu.tr.

1. Giriş

İslâm hukukunda hüküm bildiren pek çok hadis vardır. Bu hadisler İslam literatüründe Ahkamü'l-hadis diye adlandırılmıştır. Söz konusu hadisler hükümlerin şekillenmesinde ve yaşayış tarzının belirlenmesinde aktif rol oynamaktadır. Hükümlere şekil veren ve yaşama istikamet sağlayan ahkâm hadislerinden birisi de "İslâm artar, eksilmez".² hadisi ile "İslâm üstündür, ona hiçbir şey üstün olamaz."³ hadisidir. Bu hadisler ileride açıklanacağı üzere bazı müctehitlere göre İslâm'ın diğer din ve inanç biçimlerinden üstünlüğünü ve orijinallliğini ortaya koymakta ve İslâm'a engin bir perspektif kazandırmaktadır.

Bahsi geçen bu iki hadis dışında bazı âyetlerde İslâm'ın zâid ve üstün olduğu ve ona inananların zâid ve üstün kılındığını dile getirmiştir. Nitekim "Yılmayın, kaygılanmayın. Eğer mümin iseniz üstün olan sizlersiniz."⁴ meâlindeki âyet ile "Şöyle dedik: "Korkma (ey Mûsâ!). Çünkü sen en üstün olansın."⁵ meâlindeki âyet İslâm'ın zâid ve yüce olduğu izlenimini ortaya koymaktadır. Genelde âyet ve hadislerin özünden süzülerek vücuda gelen ve cüz'iyâtın tamamına veya ekserisine muvafık olan küllî kaidelerde de söz konusu hadisler yerini bulmuştur. Nitekim İbnü'l-Mibred (öl. 909/1503)⁶ gibi bazı ulemânın "İslâm üstündür, ona hiçbir şey üstün olamaz." şeklinde bir küllî kaide tasarlaması ve bazı fikhî meseleleri bu kaideyle çözüme kavuşturması bu hususa destek çıkmaktadır.⁷ Keza insanın aslı tabiatı üzere yaratılışı da İslâm'ın yüce olduğunu kanıtlamaktadır. Hz. Peygamber'in "Her dünyaya gelen İslâm fitratı üzere doğar. Ebeveyni onu Yahudi, Hristiyan veya Mecûsî yapar."⁸ hadisi, her insanın İslâm fitratı üzere yaratıldığını, özünde Allah'ın varlığını ve birliğini bilme potansiyeline sahip bulunduğunu, dolayısıyla ilk yaratılış evresinde bile diğer din ve inançlardan üstün kılındığını beyan etmektedir. İslâm'ın yüce oluşunu akıl da kabul etmektedir. Çünkü akıl, İslâm'ın en son gelen bir din olduğunu ve kıyamete kadar da başka bir dinin gelmeyeceğini bildiğine göre bu dinin diğer dinlere nazaran üstün olması gerektiğini, diğer dinlerin getirdiği hükümleri kısmen ya da tamamen kaldırdığını ve o dine inananları diğerlerinden ayrıcalıklı kılacağını da bilir. Bundan ötürü İslâm'ın aklen de zâid ve yüce olduğu belirgin hale gelmektedir.

İslâm'ın yüceliği sadece kendisine inanan ve iman edenleri üstün kılmamış, aynı zamanda Ehl-i kitabın diğer inançlara kıyasla daha üstün olmasına da tesir etmiştir. İslâm'ın, Müslümanlara Ehl-i kitaptan bir kadınla evlenebilmesi veya Ehl-i kitabın yiyeceklerinden yemesine izin vermesi⁹ bu tesiri açıkça göstermektedir. Nitekim "Müşrik kadınları nikâhlaymayın."¹⁰ meâlindeki âyet ile Hz. Peygamber'in "Kadınlarıyla evlenmeksizin ve boğazladıklarını yemeksizin Mecûsilere, Ehl-i kitaba karşı tavır

² Zikri geçen hadisin kaynaklardaki Arapça özgün ifadesi şöyledir: "الإسلام يزيد ولا ينقص." Ebû Abdullah Muhammed Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1998), 7/343 (No. 22355); Ebû Dâvud Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistanî, *Sünenü Ebî Dâvud*, nşr. Muhyiddin Abdülhamid (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, ts.), "Ferâiz", 10 (No. 2912); Ebû Bekr Muhammed b. Ebî Şeybe, *Musannef* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1988), 11/3; Ebü'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed b. Eyyüb et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir* (Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1994), 20/162; Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah el-Hâkim en-Neysâbüri, *el-Müstedrek*, nşr. Ebû Abdurrahman el-Vâdiî (Kahire: Dâru'l-Haremeyn, 1997), 4/494. Bu hadisin sihhati konusunda Hâkim (öl. 405/1014) *Müstedrek* adlı eserinde bu hadisin isnadının sahih olduğunu, İmam Buhârî (öl. 256/870) ise bu hadisi mevkuf olarak tahrir etmiştir. Bak. Hâkim en-Neysâbüri, *el-Müstedrek*, 4/494; Ebû Hafs Sirâceddin Ahmed İbnü'l-Mülakkin, *el-İ'lâm bi-favâidi umdeti'l-ahkâm* (Suudi Arabistan: Dâru'l-Âsime, 1997), 8/75; Ahmed b. Hacer Ebü'l-Fadl el-Askalânî, *Fethu'l-bârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî* (Beyrut: Dâru'l-Marife, 1379), 12/50.

³ Zikri geçen hadisin kaynaklardaki Arapça özgün ifadesi şöyledir: "الإسلام يعلى ولا يعلى عليه." Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmiu's-sahîh*, nşr. Zühayr b. Nasr (Cidde: Dâru Tavki'n-Necât, 2001), "Cenâiz", 77 (No. 1353); Ebu'l-Hasan Ali b. Mes'ud ed-Dârekutnî, *Sünen* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2004), 4/371; Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, nşr. Abdülkadir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2003), 6/338.

⁴ Kur'ân-ı Kerîm Meâli. çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011), Âl-i İmrân 3/139.

⁵ Tâ Hâ 20/68.

⁶ Asıl adı Ahmed bin Hasan bin Abdülhâdi el-Makdisî'dir. İlim dünyasında İbnü'l-Mübred ismiyle meşhurdur. Dimaşk alimlerinden. *Ahbâru beşeri'l-hâfi*, *el-Mehabbe ve'l-mütehabbin* gibi bazı eserler kaleme almıştır. Hayruddin bin Mahmud bin Muhammed ez-Zirikli, *el-A'lâm* (b.y.: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 2002), 1/111.

⁷ Söz konusu küllî kaide ilgili kitapta 27. madde olarak zikredilmiştir. Bak. Cemâleddin Yusuf b. Abdülhâdi, *Muğni zevi'l-efhâm* (Riyad: Mektebetü Dâri Taberiyye, 1995), 520.

⁸ Buhârî, "Cenâiz", 91 (No. 1385); Ebû Dâvud, "Sünnet", 18 (No. 4714).

⁹ Bak. el-Mâide 5/5; el-Mümtehine 60/10.

¹⁰ el-Bakara 2/221.

takındığınız gibi tavır takının.”¹¹ hadisi, Müslümanların nazarında Ehl-i kitabın Mecûsîlerden daha üstün olduğunu; Mecûsîlerin kadınlarını nikâhlanmanın, yiyeceklerinden yenmesinin haram olduğunu, hatta câriyeleriyle beraber olmanın bile helal olmadığını ifade etmektedir. Zira nikâh, akit ve cinsel temasla (vat’) vaki olur. Her ikisi bir eylem olsa da söz konusu inanç sebebiyle haram kılınmıştır. Hal böyle olunca çocuğun ebeveyninin birisi Ehl-i kitap ve diğeri Mecûsî olursa tıpkı “İslâm üstündür, hiçbir şey ona üstün olamaz.” hadisi bağlamında Müslümanın Ehl-i kitaba üstünlüğü söz konusu ise aynı şekilde Ehl-i kitap da Mecûsîlere üstün kabul edilmekte, çocuğun nesebi Ehl-i kitaba izafe edilmektedir.¹² Görüldüğü üzere İslâm’ın üstünlüğü ve zâid oluşu bu ve buna benzer pek çok fikhî hususta kendini göstermektedir. Söz konusu fikhî hususların gün yüzüne çıkarılması ve İslâm’ın ne kadar üstün ve zâid olduğunun ispatlanması makalenin amacını teşkil etmektedir. Kuşkusuz bahsi geçen hadislerin kelâm ilmiyle de yakın ilgisi vardır. Ancak bu araştırmada hadisin şer’î-amelî veçhesi dikkate alınarak konu sınırlandırılmaya tabi tutulmuş, kelâmî ve itikadî mülahazalar değerlendirilmeye alınmamıştır. Buna göre ilgili hadisler muvacehesinde İslâm’ın üstün ve zâid olduğu ve kendisine inananları da üstün ve zâid kıldığı fikhî meselelerden bazıları İslâm hukuk literatüründeki sistematik sıralamaya göre şöyledir:

2. İbadetle İlgili Konular

“İslâm artar, eksilmez.” hadisi ile “İslâm üstündür, hiçbir şey ona üstün olamaz.” hadisinin ibadetler sahasına dair bazı fikhî yansımaları şunlardır:

2.1. Cenaze Namazı ve Defin

İslâm’da bir Müslümanın diğeri Müslüman kardeşine karşı yapması gereken vazifelerden birisi de öldüğünde evvela onu yıkması ve kefenlemesi, ardından cenaze namazını kılması ve Müslüman mezarlığına defnetmesidir. Ancak cenazeler birden fazla olur ve Müslümanla Ehl-i kitap cenazeleri ayırt edilemeyecek kadar birbirlerine karışırsa bu hususta genel görüşe göre üç hüküm cereyan eder: O beldede Müslümanların sayısı ehl-i küfrün sayısından fazla olursa hüküm galip olana göre belirleneceği veçhiyle Müslümanlara özel niyet edilerek cenaze namazı kılınır ve naaşlar Müslüman mezarlığına defnedilir. Ehl-i küfrün sayısı çok olup Müslümanların sayısı az ise hüküm yine galip olana göre belirlenerek Müslümanlık alameti zâhir olanlar hariç diğerlerinin üzerine cenaze namazı kılınmaz ve naaşlar Ehl-i küfür mezarlığına defnedilir. Her iki tarafın sayısı eşitse bu durumda cenaze namazı, “Onlardan ölenlerin üzerine asla namaz kılma ve kabrinin başında durma.”¹³ meâlindeki âyet iktizasınca cenazelerden bazıları Müslüman olsa da cenaze namazı terkedilir. Ayrıca herhangi bir konuda müsâvat söz konusu olursa hüküm en uygun seçeneğe göre verileceğinden kâfir üzerine namaz kılınmaması fikri daha ağır basar. Cenazeler ise İmam Muhammed’e (öl. 189/805) göre üzerlerine cenaze namazı kılınmadığı için Ehl-i küfür mezarlığına; Ebû Yûsuf’a (öl. 182/798) göre içlerindeki Müslümanlara hürmeten ve “İslâm üstündür, hiçbir şey ona üstün olamaz.” hadisine istinaden cenazeler Müslüman mezarlığına defnedilir. Ashâbın geneline göre ise, tarafsız bir mezarlığa defnedilmesi daha evlâdır.¹⁴ Kanaatimize göre kemiyet açısından Müslümanlarla Ehl-i kitabın naaşlarında görünürde eşitlik olsa da keyfiyet açısından Müslümanlar İslâm’ın kendilerini üstün kılması ve önceden defnedilen diğeri Müslümanlarla beraber olacakları sebebiyle eşitliği bozmaktadırlar. Dolayısıyla ağırlık Müslümanlardan yana olacağı için naaşların Müslüman mezarlığına defnedilmesi daha uygun görülebilir. Böylelikle Müslümanların naaşlarına hürmet gösterilmiş ve ilgili hadislerin gereği de yerine getirilmiş olur.

2.2. Boğazlanan Hayvan

İslâm hukukunda eti yenen hayvanların helal olması boğazlayanın Müslüman veya en azından Ehl-i kitap olmasına bağlıdır. Hayvanı boğazlayan Mecûsî veya putperest olursa onların boğazladığı

¹¹ Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Âmir el-Esbahî, *el-Muvattâ*, nşr. Mustafa el-Azamî (Abu Zabi: Müessesetü Zâyid b. Sultan, 2004), “Zekât”, 24.

¹² Alâuddîn Ebû Bekr b. Mesud b. Ahmed Kâsânî, *Bedâiu’s-sanâi’ fi tertibi’s-şerâi’* (Beirut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1986), 2/271.

¹³ et-Tevbe 9/84.

¹⁴ Şemsu’l-Eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *el-Mebsût* (Beirut: Dâru’l-Marife, 1993), 10/198-199.

hayvanlar Müslümanlara helal değildir. İmam Şâfiî'ye (öl. 204/819) göre putperest ve Ehl-i kitap bir ebeveynen dünyaya gelen kimselerin kestiği hayvan "Müşrik kadınları nikâhlamayın."¹⁵ meâlindeki âyet gereğince Müslümanlara helal olmadığı gibi kadınlarıyla evlenmek de helal değildir. Çünkü söz konusu kimseler hâlis Ehl-i kitaptan değildirler. İmam Şâfiî'nin bir başka görüşüne göre ise baba Ehl-i kitaptan, anne Ehl-i şirkten olursa bu ikisinden dünyaya gelen kadınla evlenmek helal; baba putperest, anne Ehl-i kitap olursa helal değildir. Ebû Hanîfe'ye (öl. 150/767) göre ise baba Ehl-i şirk, anne Ehl-i kitap olursa çocuğun hakkının ebeveynin hakkına nazaran hükmen galip oluşu ve "Her dünyaya gelen İslâm fitratı üzere doğar. Ebeveyni onu Yahudi, Hıristiyan veya Mecûsî yapar."¹⁶ hadisi gereğince bu kadınla evlilik Müslümana helal olduğu gibi bu kimsenin boğazladığı hayvan da helaldir. Hem annesi hem de babası Ehl-i şirk olursa bu kimseyle ne nikâh kıyılır ne de kestiği hayvan yenir. Ebeveynin birisi Müslüman, diğeri Ehl-i kitap ise bu evlilikten meydana gelen kimsede hem İslâm hem de küfür hükmü cemedemeyeceğine göre ve "İslâm üstündür, hiçbir şey ona üstün olamaz." hadisi bağlamında bu kimse Müslüman kabul edilir. Dolayısıyla bu kimseyle nikâh kıyılabilceği gibi kestiği hayvan da Müslümana helaldir.¹⁷ Şu hâlde Ebû Hanîfe'nin görüşü delillerinin kuvvetli oluşu ve Müslümanın hakkının gözetilmesi açısından diğer görüşlere nazaran hukukî olduğu söylenebilir. Ayrıca Hz. Peygamber'in "Ebeveynen birisi Müslüman olursa çocuk Müslüman olanla beraber olur."¹⁸ hadisi de bu düşünceye arka çıkmaktadır.

3. Muâmelâtla İlgili Konular

3.1. Miras

Muâmelât sahasının son konularından birisinin miras hukuku olduğu herkesin malumudur. Ancak "İslâm artar, eksilmez." hadisi bağlamında sonraki hükümlerin miras hukukuna kıyas yapılarak ortaya konulması miras konusunun burada ele alınmasını gerekli kılmıştır. Bu meyanda İslâm miras hukukunda ölen kimseyle yakınları arasında mirasın cereyan edebilmesi, iki tarafın da aynı dine mensup olmasına bağlıdır. Başka bir ifadeyle bir tarafın Müslüman, diğer tarafın gayrimüslim olması durumunda sağ kalan yakınların ölen kimseye mirasçı olabilmesi imkân dahilinde değildir. Nitekim Hz. Peygamber'in, "Müslüman kâfire, kâfir de Müslümana varis olamaz."¹⁹ hadisi bu hususa işaret etmektedir. İslâm ulemâsı Müslüman olarak ölen bir kimseye gayrimüslim en yakın akrabaları olan anasının, babasının, çocuklarının ve eşinin dahi kendisine mirasçı olamayacağı üzerine icmâ etmişken; ölen gayrimüslim olduğunda Müslüman akrabalarının ona mirasçı olup olmayacağına ihtilafa düşmüştür. Cumhura göre gerek az önce bahsi geçen hadis, gerekse "İki din ehli birbirlerine mirasçı olamaz."²⁰ hadisi bağlamında her iki durumda da taraflar birbirine mirasçı olamazken; Muâz b. Cebel (öl. 17/638), Muâviye (ö. 60/680), Mesrûk (öl. 63/683), Muhammed b. el-Hanefiyye (öl. 81/700), Saîd b. el-Müseyyeb (öl. 94/713), Nehâî (öl. 96/714), Şa'bî (öl. 104/722), Hasan-ı Basrî (öl. 110/728) ve İshak b. Râhûye'ye (öl. 238/853) göre Müslüman bir kimse, ölen gayrimüslim yakınına mirasçı olabilirken, gayrimüslim bir kimse, ölen Müslüman yakınına mirasçı olamaz. Nitekim Muâz b. Cebel, Hz. Peygamber'in: "İslâm artar, eksilmez." buyurduğunu ve Müslümanı gayrimüslim yakınlarına mirasçı kıldığını söylemiştir.²¹

¹⁵ el-Bakara 2/221.

¹⁶ Buhârî, "Cenâiz", 91 (No. 1385); Ebû Dâvud, "Sünnet", 18 (No. 4714).

¹⁷ Ebû'l-Hasen Alî b. Habîb el-Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebir* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1999), 9/305.

¹⁸ Buhârî, "Cenâiz" 78 (No. 1353).

¹⁹ Buhârî, "Ferâiz", 26 (No. 6764); Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *el-Câmiu's-sahîh*, nşr. Fuâd Abdülbâkî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâs, ts.), "Ferâiz", 1.

²⁰ Ebû Dâvud, "Ferâiz", 10 (No. 2911).

²¹ Ebû Dâvud, "Ferâiz" 10 (No. 2912); İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 7/384; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, 20/162; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 7/343 (No. 22355); Serahsî, *el-Mebsût*, 30/30; Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebir*, 8/78; Muvaffakuddîn Ebû Muhammed Abdullah b. Kudâme, *el-Muğni* (Kahire: Mektebetü'l-Kahire, 1968), 6/367; Sâlih b. Fevzân el-Fevzân, *el-Mulahhasu'l-fikhî* (Riyad: Dâru'l-Âsime, 1423), 2/313; "İhtilâfü'd-dîn", *el-Mevsûatü'l-Fikhiyyetü'l-Kuveytiyye*. ed. Vizâratü'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye (Kuveyt: Dâru's-Selâsil, 1427), 2/309.

Bahsi geçen ulemâya göre “İslâm üstündür, ona hiçbir şey üstün olamaz.” hadisi de bu minvalde düşünülebilir.²² Müslümanın ölen kâfir yakınına mirasçı olabildiği hükmü, Emevîlerde Muâviye’nin hilafetinden Ömer b. Abdülazîz’in (öl. 101/720) hilâfetine kadar bu şekliyle uygulanmıştır. Muâviye, Hz. Peygamber’in “İslâm artar, eksilmez.” ve “İslâm üstündür, ona hiçbir şey üstün olamaz.” buyurduğunu, dolayısıyla Müslümanların gayrimüslimlerin kadınlarını nikâhlayabilirken, onların Müslüman kadınları nikâhlayamaması²³ örneğinde olduğu gibi Müslümanları, ölen Yahudi ve Hıristiyan yakınlarına mirasçı kıldığını iddia etmiştir.²⁴ Muâviye, söz konusu hükmün uygulanması için Irak Valisi Ziyâd b. Ebî Süfyân’a (öl. 53/673) yazılı bir emir göndermiş, Ziyâd da Kâdî Şüreyh’e (öl. 80/699)²⁵ bu emri iletince o da bu emir gereği cumhurun görüşünden vazgeçip Müslüman bir kimsenin ölen gayrimüslim yakınına mirasçı olabileceği hükmünü vermiş ve bu hüküm Ömer b. Abdülazîz hilâfeti devralıncaya kadar sürmüştür. Ömer b. Abdülazîz döneminden itibaren ise bu hükümden vazgeçilip cumhurun görüşüne dönülmüştür.²⁶ Ömer b. Abdülazîz, Hz. Peygamber ve dört halifenin görüşüne rücû etmiş, ardından gelen Yezîd b. Abdülmelik (öl. 105/724) ve Hişâm b. Abdülmelik (öl. 125/743) de bu hüküm üzere devam etmişlerdir. Çünkü ilgili hadise binaen üstünlük açısından Müslüman ile kâfirin eşitliği nasıl aklen mümkün değilse tevâris konusunda da aynı realitenin söz konusu olması gerekir. Zira tevârüse velâyetle müstahak olunur. Allah Teâlâ Müslümanla zimmî arasındaki velâyeti kestiğine²⁷ göre tevârüsün de kesilmesi iktiza eder. Müslümanla zimmî arasındaki uzaklık, zimmî ile harbî arasındaki uzaklıktan çok daha büyüktür. Dolayısıyla aralarındaki uzaklık nedeniyle zimmî ile harbî arasında tevârüs cereyan etmiyorsa Müslümanla zimmî arasında tevârüsün cereyan etmemesi bundan daha evlâdır.²⁸

Mirasın nikah üzerine kıyas yapılarak böyle bir hüküm verilmesine karşı çıkan Kurtubî (öl. 671/1273)²⁹, söz konusu ulemânın konuyla ilgili herhangi bir hüccetinin bulunmadığını, her iki hadisin de sahih olmadığını, birinci hadisin rivâyet zincirinde meçhul bir ravinin bulunduğunu, ikinci hadisin de rivâyet tarihiyle değil hikâyeye tarikiyle nakledildiğini iddia etmiştir. Ona göre “İslâm artar, eksilmez.” hadisi, İslâm’ın “Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim.”³⁰ meâlindeki âyetin inzaline kadar kemale erişinin devam ettiğini, Allah’ın bekasını dilediği hükümlerinden ve şeriatından hiçbirisinin eksilmeyeceğini ve İslâm’ı bütün dinlere üstün ve galip kıldığını ifade etmektedir. Dolayısıyla birinci hadisin miras taksiminde anlatıldığı şekliyle yorumlanması doğru değildir. Hadisten çıkarılan yorum cumhur ulemânın da değindiği gibi Müslümanın ölen Ehl-i kitap yakınına, Ehl-i kitabın da ölen Müslüman yakınına mirasçı olamamasıdır. Bunun tersini ifade eden kuvvetli bir delil olmadığı gibi yapılan kıyas da nassa aykırılık teşkil etmektedir.³¹

Muhammed Ali Sâyis’e (öl. 1976)³² göre ise, Muâz b. Cebel’in Hz. Peygamber’den rivâyet ettiği hadis, Müslümanı kâfir bir yakınına vâris kılma konusunda ne nas olabilir ne de ilgili hadisi tahsis edebilir.

²² Ebû Abdullah Fahreddîn b. Ömer er-Râzî, *Tefsîru’l-kebîr* (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâs, 1999), 9/513; Hamza Aktan, *Mukayeseli İslâm Miras Hukuku* (İstanbul: İşaret Yayınları, 1991), 50-51.

²³ Bak. el-Bakara 2/221; el-Mâide 5/5.

²⁴ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 6/367; Ebû Bekir b. Yûnus es-Sıkkîlî, *el-Câmi’ li-mesâilî’l-Müdevoone* (Beyrut: Dâru’l-Fikr, 2013), 21/657.

²⁵ Asıl adı Şüreyh bin el-Haris bin Kays el-Kindî’dir. İslâm’ın ilk zamanlarındaki fukahâ ve kâdîların en meşhurlarındandır. Yemen asıllıdır. Kûfe’de Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali ve Muaviye dönemlerinde kadılık görevi üstlenmiştir. Kûfe’de vefat etmiştir. Zirikli, *el-A’lâm*, 3/161.

²⁶ Ahmed Ebû Bekr er-Râzî el-Cessâs, *Ahkâmu’l-Kur’an* (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâs, 1405), 3/36; Muhammed Ali Sâyis, *Tefsîru âyâtî’l-âhkâm* (Lübnan: Mektebetü’l-Asriyye, 2002), 237.

²⁷ Bak. en-Nisâ 4,141.

²⁸ Mâverdi, *el-Hâvi’l-kebîr*, 8/79; Abdulkerim b. Muhammed er-Râfî, *el-Azîz şerhu’l-Vecîz* (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1997), 6/506; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 6/367; İbnü’l-Mülakkın, *el-İ’lâm*, 8/76.

²⁹ Asıl adı Ebû Abdullah Muhammed bin Ahmed el-Kurtubî el-Endülüsî’dir. Müfessirlerin önde gelenlerindedir. En önemli eseri *el-Câmi’ li-ahkâmî’l-Kur’an*’dır. Zirikli, *el-A’lâm*, 5/322.

³⁰ el-Mâide 5/3; Ebu’t-Tayyib Muhammed el-Azîm el-Âbâdî, *Avnü’l-ma’bûd* (Medine: el-Mektebetü’s-Selefiyye, 1968), 8/123.

³¹ Muhammed b. Mûsâ el-İtyûbî el-Vellevî, *el-Bahru’l-muhîtu’s-seccâc* (b.y.: Dâru İbni’l-Cevzî, 1436), 28/158-160; Zeynüddin b. Ali el-Haddâdî, *Feyzü’l-kadîr şerhu’l-Câmi’i’s-Sağîr* (Mısır: el-Mektebetü’t-Ticâriyye, 1356), 3/179; İbnü’l-Mülakkın, *el-İ’lâm*, 8/74-75.

³² Muhammed Ali Sâyis 1899 yılında Mısır’ın Metubes şehrinde doğmuştur. İhtisasını şer’i hukuk alanında yapmıştır. Öğretim üyeliği, dekanlık, Büyük Alimler Heyeti gibi çeşitli görevlerde bulunmuştur. 1976 yılında Kahire’de vefat etmiştir. *Tefsîru âyâtî’l-âhkâm, Târîhu’l-fikhi’l-islâmî* başta olmak üzere birkaç eseri vardır. Fehdu’r-Rûmî, *İtticâhâtü’t-tefsîr fi’l-karnî’r-râbia aşer* (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1977), 2/463.

Ayrıca kâfiri de ölen Müslüman yakınına mirasçı olmada hacb edemez. Zira şeriat her iki tarafı da birbirlerine mirasçı kılma hususunda yok hükmünde kabul etmiştir. Dolayısıyla aynı hüküm hacb için de geçerlidir. Kâfir bir kimse, “Allah, size, çocuklarımız hakkında, erkeğe iki kadının payını emreder.”³³ meâlindeki âyetin şümulüne girmez.³⁴

Mâverdî'ye (öl. 450/1058)³⁵ göre de tevârüsün nikaha kıyas yapılarak muteber olması düşünülemez. Müslüman, harbî bir kadınla evlenebilirken ona mirasçı olamaz. Aynı şekilde köle de hür bir kadınla evlenebilirken ona mirasçı olamaz. Gayrimüslimlerin malları savaş yoluyla ele getirilse bile onlar Müslümanlara mirasçı olamaz. Çünkü Müslümanın, harbî bir kimsenin malını ganimet yoluyla ele geçirmesi ona vâris olma hakkı kazandırmaz.³⁶ İbâzî bir âlim olan Eттаfeyyîş'e (öl. 1332/1914)³⁷ göre ise, “Müslüman kâfire, kâfir de Müslümana varis olamaz.”³⁸ hadisi ile “İki millet ehli birbirlerine mirasçı olamaz.”³⁹ hadisi hâs ve sarîh hadislerken yukarıda bahsi geçen diğer iki hadis âm hadislerdir. Dolayısıyla hâs hadisler âm hadislere tercih edilerek onunla amel edilmesi gerekir.⁴⁰

Miras konusunda cumhurdan farklı düşünen ulemâ yukarıdaki hadisin yelpazesini biraz daha genişleterek müşrikleri de bu hükme dahil etmişlerdir. Söz konusu ulemâya göre, zikri geçen hadise istinaden müşriklerin mallarının irsî yönden Müslümanların mülküne geçmesi câizken, Müslümanların mallarının müşriklerin mülküne dahil edilmesi câiz değildir.⁴¹ Hatta İshâk b. Râhûye'ye, ölen Mecûsî birisinin Müslüman olan amcasının oğlundan başka bir mirasçısının olmadığı ve mirasının kime kalacağı sorulunca o da: “Mal, Müslüman olan amcasının oğlundur.” şeklinde karşılık vermiş ve bu hükmü de Muâz ve Muâviyenin Hz. Peygamber'den rivâyet ettikleri “İslâm artar, eksilmez.” hadisine dayandırmıştır.⁴² Öte yandan Haricî fırkalarının en mutedili addedilen İbâzî fırkasının önde gelen âlimi Ebu'l-Abbâs'a (öl. 504/1111)⁴³ göre bir Müslüman ölen yakınına mirasçı olur da sonradan onun müşrik olduğunu öğrenirse “İslâm üstündür, ona hiçbir şey üstün olamaz.” hadisi bağlamında yine ona mirasçı olabilir.⁴⁴

Ulemâ arasında İslâm'ı kabul edip sonrasında İslâm'dan dönen kimselerin ölen Müslüman yakınlarına vâris olamayacağı hususunda icmâ varken; Müslüman yakınlarının ona mirasçılığı hususunda iki farklı görüş vardır. İmam Şâfiî, İmam Mâlik (öl. 179/795) ve İbn Ebî Leylâ'ya (öl. 83/702) göre “Ey iman edenler, Müslümanların dışında kâfirleri dost edinmeyin.”⁴⁵ meâlindeki âyete ve “Müslüman kâfire, kâfir de Müslümana varis olamaz.”⁴⁶ hadisinin umumiyetine binaen aralarında miras cereyan etmemekle birlikte mürtedin malı Müslümanlar için fey kâbilinden sayılır. Hz. Ali (öl. 40/661), İbn Mes'ûd (öl. 32/653), Ebû Hanîfe, Kûfe fukahası, Evzâî (öl. 157/774) ve İshâk'a göre ise mürtedin mallarına Müslüman yakınları mirasçı olabilir. Çünkü “Allah, size, çocuklarımız hakkında, erkeğe iki kadının payını emreder.”⁴⁷ meâlindeki âyet, Müslüman ve mürted ayrımı yapmamakta ve Müslüman bir kimseye ölen mürted yakınına vâris olabileceğine işaret etmektedir. Ayrıca Hz. Ali'ye daha önce Müslüman olan; ama sonra İslâm'dan dönen

³³ en-Nisâ 4/11.

³⁴ Sâyis, *Tefsîru âyâtî'l-âhkâm*, 237-238.

³⁵ Asıl adı Ali bin Muhammed Hubeyb Ebu'l-Hasan el-Mâverdî'dir. Döneminin kâdularının önde gelenlerindedir. *Ahkâmü's-sultâniyye* adlı eseri başta olmak üzere pek çok eser kaleme almıştır. Basra'da doğmuş, Bağdat'ta vefat etmiştir. Zirikli, *el-A'lâm*, 4/327.

³⁶ Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 8/79.

³⁷ Asıl adı Muhammed bin Yusuf bin Salih el-Adevî Eттаfeyyîş'tir. Tefsir, fıkıh ve edebiyat ilminde öncüdür. İbâzî mezhebi müçtehitlerindedir. *Himyânü'z-zâd*, *Vefâu'd-damâne*, *Şerhu Kitâbi'n-Nîl* başta olmak üzere pek çok eser yazmıştır. 1914 yılında Yescen'de vefat etmiştir. Zirikli, *el-A'lâm*, 7/156-157.

³⁸ Buhârî, “Ferâiz”, 26 (No. 6764).

³⁹ Ebû Dâvud, “Ferâiz”, 10 (No. 2911).

⁴⁰ Yusuf Eттаfeyyîş, *Şerhu Kitâbi'n-Nîl ve Şifâi'l-Alîl* (Cidde, Mektebetü'l-İrşâd, 1985, 15/340).

⁴¹ Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 8/79.

⁴² İshak b. Mansûr Kevsec el-Mervezi, *Mesâilü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel ve İshâk b. Râhveyh* (Suudi Arabistan: İmâdetü'l-Bahsi'l-İlmî, 2002), 8/4261-4262.

⁴³ Asıl adı Ebu'l-Abbâs Ahmed bin Muhammed bin Bekir'dir. Hicrî 5. asrın İbâzî ulemâsındandır. *Usûlü'l-arâzîn, es-Sîre, el-Câmi'* gibi eserleri mevcuttur. Zirikli, *el-A'lâm*, 1/214.

⁴⁴ Eттаfeyyîş, *Şerhu Kitâbi'n-Nîl*, 15/341.

⁴⁵ en-Nisâ 2/144.

⁴⁶ el-Buhârî, “Ferâiz”, 26 (No. 6764); Müslim, “Ferâiz”, 1.

⁴⁷ en-Nisâ 2/11.

bir kimse getirilmiş, Hz. Ali ona İslâm’a dönmesini emretmiş, buna karşın kişi dönmemekte ısrar edince öldürülmüş ve terekesi Müslüman yakınları arasında bölüştürülmüştür. Aynı hükmü Hz. Ebû Bekir (öl. 13/634) de vermiştir. Bu hüküm Müslümanlık kazandığı tereke için geçerlidir. Riddeti esnasında kazandığı mallar Ebû Hanîfe ve Sevrî’ye (öl. 161/778) göre fey hükmündedir.⁴⁸

Murisin herhangi bir dinden olması durumunda bunun miras için engel teşkil etmeyeceği yine İbâzî âlim Ebu’l-Abbas tarafından savunulmuştur. Ona göre, bir kimseye ölüm yaklaşınca vârislerine: “Ben Yahudi’yim veya Mecûsî’yim veyahut da şirk ehlienden birisiyim.” derse vârislerin ona mirasçı olamamaları sırf zarar ve kayıp sayıldığı için onlar bu kişiye mirasçı olabilir ve onun başka dinden oluşuyla ilgilenmezler. Çünkü o kişi vârisler açısından zarar veren pozisyonunda değildir.⁴⁹

Öte yandan miras taksiminden önce veya sonra Müslüman olan Ehl-i kitabın tevârüsüne gelince, bu konuda “Cahiliyede taksim edilen her pay o taksim üzere; İslâm geldikten sonra icrâ edilen her taksim de bu taksim üzere olur.”⁵⁰ hadisine binaen kâfir bir kimse terekenin taksiminden önce Müslümanlığı kabul ederse Müslüman yakınıyla onun arasında tevârüs vaki olur. Terekenin taksiminden sonra Müslümanlığı kabul ederse miras önceden taksim edildiği ve mirasın Müslüman yakınlarının hakkı olduğu için kendisine terekeden herhangi bir pay düşmez.⁵¹ İbâzî ulemâsına göre aynı hüküm şer’î taksimat için de geçerlidir. Taraflardan birisi İslâm üzere diğeri küfür üzere taksime çağırırsa kadı “İslâm üstündür, ona hiçbir şey üstün olamaz.” hadisi fehvasında İslâm üzere taksimatını gerçekleştirir.⁵²

3.2. Nesep

İslâm hukukunda bir çocuğun nesebinin belirlenmesi oldukça önemlidir. Bu sebeple bir çocuğun Müslüman olarak kabul edilmesi, şu üç sebepten birisinin gerçekleşmesine bağlıdır: Çocuğun ana-babasından birisinin Müslüman olması veya ana-babasından ayrı düşerek esir alınması (seby) veyahut İslâm diyarında buluntu çocuk (lakit) olması. Hz. Peygamber’in: “İslâm üstündür, hiçbir şey ona üstün olamaz.” ve “İslâm artar, eksilmez.” buyrukları doğrultusunda İslâm, kemal ve şeref sıfatını hâizdir. Dolayısıyla esir alana tâbi olarak esir düşen çocuğun Müslüman olduğuna hükmedilmesi bu buyrukla muvafakat arz etmektedir.⁵³ Şeyh Ebû Hâmid’e (öl. 362/973)⁵⁴ göre bu konuda icmâ hasıl olmuştur. Çünkü çocuğun tek başına hareket edememesi ve kelâmının hüküm ifade etmemesi sebebiyle esir alan, hidâne konusunda bir baba gibi addedildiği için çocuk ona tâbi olur. Bu hüküm esir alanın Müslüman olması, hatta mecnûn veya ergen olması durumunda da geçerli olup, esir alanın zimmî olması durumunda çocuğun Müslüman olduğuna hükmedilemez.⁵⁵

“İslâm üstündür, hiçbir şey ona üstün olamaz.” hadisi ile “İslâm artar, eksilmez.” hadisinin bu konudaki başka bir sonucu ise, ana-babadan birisinin Müslüman olması çocuğun da Müslüman olmasını gerektirmesidir. Çünkü hamilelik döneminde ana-babasından birisi Müslüman olan çocuk, aslın bir cüz’ü sayıldığı ve cüz de asla tâbi olacağı için çocuğun da Müslüman olmasını iktiza eder. Taraflar kâfirken hamilelik söz konusu olur, sonrasında ikisinden birisi Müslüman olursa yine aynı hüküm geçerlidir. Kaldı ki, esir alanın İslâm’a tâbi oluşu esir düşen çocuğu nasıl Müslüman kılıyorsa, aslın Müslüman

⁴⁸ Cessâs, *Ahkâmü’l-Kur’an*, 2/102; İbnü’l-Mülakkın, *el-İlâm*, 8/79; Abdülaziz b. Mebrûk el-Ahmedî, *İhtilâfî’l-d-dârayn ve âsâruh* (Medine: İmâdetü’l-Bahsi’l-İlmî, 2004), 2/397-405.

⁴⁹ Eттаfeyyiş, *Şerhu Kitâbi’n-Nîl*, 15/341.

⁵⁰ Ebû Dâvud, “Ferâiz”, 11 (No. 2914); Beyhakî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, 9/205.

⁵¹ Şemseddin Ebu’l-Ferec Abdurrahman b. Kudâme el-Makdisî, *eş-Şerhu’l-Kebîr* (Kahire: Hecrun li’t-Tibâa ve’n-Neşr, 1995), 18/267; Fevzân, *el-Mulahhas*, 2/313.

⁵² Eттаfeyyiş, *Şerhu Kitâbi’n-Nîl*, 20/404.

⁵³ Ebu’l-Hüseyn Yahya b. Sâlim el-İmrânî, *el-Beyân fi Mezhebi’l-İmami’s-Şâfiî* (Cidde: Dâru’l-Minhâc, 2000), 8/11-12.

⁵⁴ Asıl adı Ahmed bin Beşer bin Amir Ebû Hâmid el-Merverrûzî’dir. Şâfiî ulemâsından bir fakihdir. Basra’da ikamet ettiği sırada Ebû İshak el-Mervezî’den fıkıh ilmi almıştır. *Muhtasarü’l-Müzeni* adlı eseri şerh etmiştir. Salâhuddin Halil bin Abdullah es-Safedî, *el-Vâfi bi’l-vefayât* (Beyrut: Dâru İhyâi’t-turâs, 2000), 6/165.

⁵⁵ Takiyyüddin b. Abdülmuîn el-Hısnî, *Kifâyetü’l-ahyar fi halli Gâyeti’l-İhtisar* nşr. Abdülhamid Balatçı (Dımaşk: Dâru’l-Hayr, 1994), 502; İbn Kudâme, *eş-Şerhu’l-Kebîr*, 16/284-285; Vehbe b. Mustafa ez-Zuhaylî, *el-Fıkhu’l-islâmî ve edilletüh* (Dımaşk: Dâru’l-Fikr, ts.), 6/4853-4854.

oluşu fer'in de Müslüman oluşunu gerektirmektedir.⁵⁶ Hatta İmam Mâlik'e göre doğum sonrasında değil, aynı zamanda hamilelik döneminde de anne Müslüman olursa karnındaki çocuğun Müslüman olduğuna hamledilir. Çünkü "İslâm üstündür, ona hiçbir şey üstün olamaz." hadisi ve çocuğun hür kabul edilmesinde nasıl anne esas alınıyorsa babanın da esas kabul edilmesi bu hükmü ortaya çıkarmaktadır. Ancak her iki taraf da Yahudi veya Hıristiyan olursa çocuk da haliyle onların dinine tâbi olmaktadır. Bu hüküm buluşa ermeyen çocuklar ve mecnûn olanlar için geçerlidir. Âkil ve bâliğ olanların Müslüman kabul edilmesinde İslâm'ın, kişinin kendisinden tahakkuk etmesi sebebiyle ana ve babanın her ikisi veya ikisinden birisinin Müslüman olması itibara alınmamaktadır.⁵⁷

Öte yandan Müslümanken sonrasında mürted olan babadan dünyaya gelen evlat da aynı hükme tabidir. Babanın Müslümanken İslâm dininden çıkması evladın da İslâm dininden çıktığı anlamına gelmez. Dinden dönme suçu sadece babayı bağladığından ve ona has olduğundan evlat, İslâm dini üzere olmaya devam eder. Ayrıca "İslâm üstündür, ona hiçbir şey üstün olamaz." hadisi, İslâm'ın küfürden daha üstün olduğunu, küfrün İslâm'a galip gelemeyeceğini ve dolayısıyla böyle bir evladın da Müslüman kabul edilmesi zaruretini ortaya koymaktadır. Bu durumda olan evladın nafakası, nafakada din ve inanç farkı söz konusu olmadığından mürted babaya aittir. Evlat öldüğü takdirde yıkanması, kefenlenmesi, cenaze namazının kılınması ve Müslüman mezarlığına defnedilmesi gerekir.⁵⁸ Zikri geçen hüküm riddet esnasında âkil ve bâliğ olan evlat içindir. Riddet esnasında evlat bâliğ değilse annesinin inancına bakılır. Anne Müslümansa "İslâm üstündür, ona hiçbir şey üstün olamaz." hadisi gereğince evlat da Müslüman olur. Ancak anne de mürted olmuşsa bâliğ olmayan çocuk ana-babaya tâbi olduğu için o da mürted kabul edilecektir.⁵⁹

Mürted babanın evladının köle yapılması hususuna gelince evlat, ana-babanın veya ikisinden birinin İslâm inancı üzerindeyken doğmuşsa yine aynı hadis bağlamında bu evladın köleleştirilmesi tıpkı ana-babasının köleleştirilmesinin câiz olmadığı gibi câiz değildir. Fakat ikisinin riddetinden sonra dünyaya gelmişse bir görüşe göre kâfirin evladı kâfir olduğuna göre köleleştirilmesi câizken, diğer bir görüşe göre dârülislâm veya dârülharbe bakılmaksızın her halükârda ana-baba ve evladın köleleştirilmesi câiz değildir.⁶⁰

Çocuğun Müslüman olarak kabul edilmesini gerektiren bir diğer sebep de yukarıda da değinildiği üzere İslâm diyarında lakît olmasıdır. Zira ilgili hadis ve Hz. Peygamber'in "Her dünyaya gelen İslâm fitratı üzere doğar. Ebeveyni onu Yahudi, Hıristiyan veya Mecûsî yapar."⁶¹ hadisi bu hükmün içtihadına birer delildir. Bu hükmün sadece İslâm diyarına hasredilmesi de doğru değildir. Bilakis dârülharpte meskûn olan esir, tâcir vs. her Müslüman için de bu içtihat geçerlidir. Söz konusu çocuğu bulanın Müslüman olması zaman ve zemin fark etmeksizin çocuğun da Müslüman sayılması hükmünü doğurur. Ancak bir zimmî, çocuğun kendi dinine tâbi olduğuna dair geçerli bir beyyine getirirse beyyine, diyardan daha güçlü delil sayıldığı için çocuk kâfir sayılır. Ancak Şeyh Ebû Hâmid'e göre çocuk mümeyyiz olsa bile özgür bir şekilde İslâm inancı taşımaması, boşamasının, köle âzadının ve alışverişinin geçersiz olması gibi kâfir olarak sayılması da geçersizdir.⁶² Lakît, içerisinde zimmîlerin meskun olduğu İslâm diyarında bulunursa ya da önceden Müslümanlar tarafından fethedilip içerisinde Müslümanlar olduğu halde sulh antlaşması veya cizye ödemeleri şartıyla kâfirlere bırakılan yerde bulunursa ilgili hadis gereğince yine onun Müslüman olduğuna; o beldenin içerisinde Müslüman yoksa kâfir sayıldığına hükmedilir.⁶³ Kanaatimize göre yukarıda zikredilen hadis gereğince her doğan çocuk İslâm fitratı üzere doğduğuna, bu fitrat inancının korunması önem arz ettiğine ve Hz. Peygamber'in de öbür dünyada Müslümanların

⁵⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, 17/128; el-Hisnî, *Kifâyetü'l-ahyar*, 502.

⁵⁷ Mâverdi, *el-Hâvi'l-kebîr*, 8/44; Ebû Zekerîya Muhyiddin Yahya b. Şeref en-Nevevî, *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb* (b.y.: Dâru'l-Fikr, ts.), 15/316.

⁵⁸ Mâverdi, *el-Hâvi'l-kebîr*, 13/169; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/16, 10/275; İbn Kudâme, *eş-Şerhu'l-Kebîr*, 27/162-163.

⁵⁹ Mâverdi, *el-Hâvi'l-kebîr*, 13/444; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/16-17; İmrânî, *el-Beyân*, 12/58.

⁶⁰ Mâverdi, *el-Hâvi'l-kebîr*, 13/444.

⁶¹ Buhârî, "Cenâiz", 91 (No. 1385); Ebû Dâvud, "Sünnet", 18 (No. 4714).

⁶² el-Hisnî, *Kifâyetü'l-ahyar*, 503.

⁶³ Bedreddin Ebu'l-Fadl el-Esedî İbn Kâdi Şühbe, *Bidâyetü'l-muhtâc fi şerhi'l-minhâc* (Suudi Arabistan: Dâru'l-Minhâc, 2011), 2/516.

çokluğuyla övüneceği bilindiğine göre en ufak Müslümanlık emaresi veya belirtisinde lakî olan çocuğun Müslüman kabul edilmesi gerekir.

3.3. Köle Âzadı ve Velâ

İslâm’ın köle de olsa insana değer kattığı bir realitedir. Bu realiteyi gün yüzüne çıkaran delillerden birisi “Allah, müminlerin aleyhine kâfirlere hiçbir fırsat vermeyecektir.”⁶⁴ meâlindeki âyet ile “İslâm üstündür, ona hiçbir şey üstün olamaz.” hadisidir. Bu bağlamda Müslüman bir kölenin kâfir bir kimsenin tasallutu altında kalması ve hayatını bu şekilde devam ettirmesi câiz değildir. Kölenin bir an önce bu tasalluttan kurtarılması elzemdir. Çünkü ilgili âyet nefiy siygasıyla gelse de nehiy anlamı taşımaktadır. Müslüman bir kölenin bu şekilde kâfir birisinin mülkü altında kalması, İslâm’ın küfür karşısında değer kaybetmesi ve küfrün İslâm üzerine üstün gelmesi anlamı taşımaktadır. Bu ise gerek ilgili âyetin gerekse ilgili hadisin mesajına ters düşmektedir.⁶⁵ Kezâ kâfir bir kimsenin Müslüman bir kadınla nikâhlanması câiz olmadığına göre Müslüman bir kölenin kâfirin tasallutu altında kalması da aynı gerekçeyle câiz değildir. Böyle bir durum vaki olduğunda kâfir kimseye satım, hibe ve âzat etmek gibi birtakım usullere başvurarak ilgili köleyi serbest bırakması emredilir.⁶⁶

İbnü’l-Kâsım’a (öl. 191/806)⁶⁷ göre, Müslüman bir kimse Hıristiyan kölesini âzat ederse Hıristiyan kölenin mülkü Müslümanın olduğu için köle onun velâsı olur. Buna mukabil Hıristiyan bir kimse Müslüman kölesini âzat ederse Müslüman kölenin mülkü efendisine ait olmadığı için köle onun velâsı olmaz. Çünkü Hz. Peygamber’in “Müslüman, Hıristiyan yakınına mirasçı olamaz. Ancak kölesi ve câriyesi bunun dışındadır.”⁶⁸ hadisine istinaden Müslümanla kâfir arasında velâ hariç tevârüs meydana gelmez. Ayrıca “İslâm artar, eksilmez.” hadisi ile “İslâm üstündür, hiçbir şey ona üstün olamaz.” hadisi de bu sonucu ortaya çıkarmaktadır.⁶⁹ Buna karşın Ahmed b. Hanbel’e (öl. 241/855) göre velâ sebebiyle kâfir bir kimse âzatlî Müslüman kölesine mirasçı olabilir. Hz. Ali ile Ömer b. Abdülaziz’in de aynı kanıya sahip olduğu rivâyet edilmiştir. Hatta Ahmed b. Hanbel, kâfir kimse Müslüman yakınının terekesinin taksiminden önce Müslüman olursa İslâm’a rağbetini artırmak için ölen Müslüman yakınına onu mirasçı kılmıştır.⁷⁰ Kanaatimize göre köleliğin gerek malî gerek dinî gerekse hukukî yönden tasarruflara engel teşkil edişi sebebiyle köle bir kimse hükmen ölü addedilir. Ayrıca köleliğin yeryüzünde ilk önce kâfirler tarafından ihdas edildiği de bilinen bir gerçektir. İşte İslâm hükmen ölü sayılan köleyi diriltmek ve bu küffâr adetini ortadan kaldırmak için her fırsatı değerlendirmeyi emretmiştir. Bu fırsatlardan birisi de İslâm’ın arttığını, eksilmediğini ve üstün olduğunu bildiren hadislerdir. Söz konusu hadisler geniş bir perspektiften ele alındığında İslâm’a ne çok katkı sağlayacağı herkesin malumudur. Şu hâlde bu konu hakkında yukarıda ifade edilen hükümlerin doğruluğu kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

3.4. Dârüislâm ve Dârülharp

Müslüman bir devletin hâkim olduğu beldelere dârüislâm; gayrimüslim bir devletin hâkim olduğu beldelere ise dârülharp adı verilir. Bir beldenin dârüislâm ya da dârülharp olması bazı kriterler taşımasına bağlıdır. İmameyne göre bir beldenin dârüislâm veya dârülharp olarak addedilmesi o beldede uygulanan ahkâma bağlıdır. Bir beldede küfür ahkâmı bâriz olarak tatbik ediliyorsa dârülharbe, İslâm ahkâmı bâriz olarak tatbik ediliyorsa dârüislâma izâfe edilir. Nasıl ki, selâmetin hâkim ve zâhir olduğu cennet, dârüsselam; yokluk ve helâkin hâkim ve zâhir olduğu cehennem, dârülbevâr olarak anılıyorsa aynı kıstas dârüislâm ve dârülharp için de câridir. Ebû Hanîfe’ye göre ise bu konudaki kriter

⁶⁴ en-Nisâ 4/141

⁶⁵ Abdülkerim b. Muhammed el-Lahim, *el-Matla’ an kenâzî zadi’l-müstanki’* (Riyad: Darü Küniyi İşbilya, 2008), 1/242-243.

⁶⁶ “İsbâtü’r-rık”, *el-Mevsûatü’l-Fikhiyyetü’l-Kuveytîyye*. ed. Vizârâtü’l-Evkâf ve’ş-Şuûni’l-İslâmiyye (Kuveyt: Dâru’s-Selâsil, 1427), 23/15-16.

⁶⁷ Asıl adı Ebû Abdullah Abdurrahman b. Kâsım el-Utâkî’dir. Zühd ve ilmi birleştiren Maliki âlimlerindedir. Mısır’da doğmuş ve orada vefat etmiştir. *el-Müdevvene* adlı eseri vardır. Zirikli, *el-A’lâm*, 3/323.

⁶⁸ Dârekutnî, *Sünen*, 5/130.

⁶⁹ Ebû’l-Abbâs b. Yahyâ el-Venşerîsî, *Uddetü’l-burûk fi cem’i mâ fi’l-mezhebi mine’l-cumû’* (Beirut: Dâru’l-Garbi’l-İslâmî, 1990), 372; Râfî, *el-Azîz*, 6/505; Fevzân, *el-Mulahhas*, 2-312-313.

⁷⁰ “İhtilâfû’l-d-dîn”, 2/308.

emniyet ve korkudur. Hükümler emniyet ve korku üzerine mebnî olup İslâm ve küfür üzerine bina edilmez. Bir belde mutlak olarak emniyet içerisinde olanlar Müslümanlar, korku içerisinde olanlar kâfirler ise orası dârülişlâm; tam tersi bir durum hâkimse orası dârülharb diye adlandırılır. Diğer taraftan bir belde kesin bir delille dârülişlâm olmuşsa artık oranın şüphe ve ihtimalle dârülharb olması mümkün değildir. Böyle bir çıkarım “Şek ile yakîn zâil olmaz.” kuralıyla çelişse de bu kural dârülharb için geçerli değildir. Çünkü o belde İslâm ahkâmının zuhûr etmesi ve “İslâm üstündür, ona hiçbir şey üstün olamaz.” hadisi gereği anılan beldenin dârülişlâm olduğu gerçeği ağır basmaktadır.⁷¹ Şâfiîlere göre ise dârülişlâm üç kısma ayrılır. Birincisi; sadece Müslümanlara has olup müşriklerin giremediği harem bölgesi gibi beldedir ki, kaybolan çocuk burada bulunursa müşrik ana babanın bu belde bulunması imkânsız olduğundan hem zâhirî hem de bâtinî yönden çocuk Müslüman kabul edilir. İkincisi; Müslüman ve zimmîlerin karışık halde buldukları Basra, Bağdat ve Mısır gibi beldelerdir ki, burada kaybolan çocuk bâtinî yönden olmasa da zâhirî yönden yine Müslüman kabul edilir. Çünkü “İslâm üstündür, ona hiçbir şey üstün olamaz.” hadisi, galip olanın İslâm olduğunu ilan etmektedir. Üçüncüsü; sadece zimmet ehlinin yaşadığı, Müslümanların dahil olmadığı beldelerdir ki, lakî çocuk kâfir ehlden kabul edilir.⁷²

Diğer yandan Dârülişlâm olan bir beldenin dârülharbe dönüşümü konusunda ulemâ iki farklı görüş sergilemiştir. İmam Şâfiî’ye göre dârülişlâm olan bir belde ister kâfirler tarafından istilâ edilsin ister Müslümanlar orayı tahliye etsinler isterse o belde kâfirlerin ahkâmı zuhur etsin “İslâm üstündür, hiçbir şey ona üstün olamaz.” hadisi gereğince her halükârda anılan belde dârülişlâm olarak kalır. Cumhura göre ise o belde küfür ahkâmı hâkim olursa artık orası dârülharb olarak kabul edilir.⁷³ Kanaatimize göre ise herhangi bir belde fethedilmiş ve orada bir müddet İslâm ahkâmı uygulanmışsa o beldenin artık dârülişlâm olarak addedilmesi gerekir. Çünkü İslâm hukukunda kazanılmış bir hak nasıl geri alnamıyorsa kazanılmış bir vasıf da ebediyen o vasfını korumaktadır. Aksi halde dârülharb sayılan beldelerde yaşayan milyonlarca Müslüman Cuma ve vakit namazlarını cemaatle kılamama tehlikesiyle karşı karşıya kalabilirler. Kaldı ki bir kısım ulemâya göre sûreten dârülharb olan bir belde ezan, Cuma ve vakit namazları cemaatle kılınabiliyorsa orası dârülişlâm olarak adlandırılabilir.⁷⁴

3.5. Cizye

Cizye, ceza kelimesinin mastarından türeyen bir isim olup dârülişlâmda yaşayan gayrimüslimlerden alınan ve onları canları ve malları hususunda harbîlerden ayıran vergidir.⁷⁵ Cizyenin meşruiyeti “*Ehl-i kitaptan Allah’a ve ahiret gününe inanmayan, Allah’ın ve Resulünün haram kıldığını haram addetmeyen ve gerçek din İslâm’ı din olarak benimsemeyenlerle, boyun eğerek kendi elleriyle cizye ödeyinceye kadar savaşın.*”⁷⁶ meâlindeki âyetle sabittir. Âyette de buyrulduğu gibi cizyenin bir amacı da zimmîleri İslâm’ın yüceliği karşısında boyun eğdirmektir. Mâverdi’ye göre cizyenin alınışından kasıt, İslâm’ın kuvvetlendirilmesi ve yüceltilmesi, küfrün zayıflatılması ve boyun eğdirilmesidir. Nitekim Hz. Peygamber’in “İslâm üstündür, ona hiçbir şey üstün olamaz.” buyruğu bu hususu dillendirmektedir. Söz konusu âyet ve hadis bağlamında cizye veren zimmîlerin anlaşma gereği uyması gereken birtakım sorumlulukları vardır. Cizyeyi zamanında vermek, Müslümanların icabet ettiği ahkâma boyun eğmek, Müslümanlara karşı açılan savaşlara katılmamak, Kur’an’a, sünnete, İslâm dinine ve Müslümanlara dil uzatmamak, aynı mahallede olan Müslümanların binasından daha yüksek bina inşa etmemek, havra ve kilise yapmamak, açıktan içki içmemek ve domuz eti yememek gibi buna benzer pek çok yükümlülükler zuhur etmektedir. Müslümanların binalarından yüksek bina yapanların binaları yıkılır, yerine onlarınkine eşit ya da daha alçak bina yapmaları emredilir. Görüldüğü üzere bahsi geçen yükümlülükler İslâm’ın yüceliğine ve

⁷¹ Kâsânî, *Bedâiu’s-sanâi’*, 7/130-131.

⁷² Mâverdi, *el-Hâvi’l-kebîr*, 8/43; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 6/112-113; İmrânî, *el-Beyân*, 8/12-13; Nevevî, *el-Mecmû’*, 15/286.

⁷³ “Dâru’l-İslâm”, *el-Meosûatü’l-Fikhiyyetü’l-Kuweytiyye*. ed. Vizâratü’l-Evkâf ve’s-Şuûni’l-İslâmiyye (Kuveyt: Dâru’s-Selâsil, 1427), 20/202.

⁷⁴ Abdülkerim Zeydan, *Ahkâmü’z-zimmiyyîn ve’l-müste’menîn fi dâri’l-İslâm* (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1976), 21.

⁷⁵ Sa’di Ebû Hubeyb, “Cizye”, *el-Kâmûsu’l-fikhî* (Dimaşk: Dâru’l-Fikr, 1993), 62.

⁷⁶ et-Tevbe 9/29.

üstünlüğüne, kâfirlerin ise zelil ve rüsva oluşuna delalet etmektedir. Anılan hususlar içerisine giyilen elbiseler ve binilen binekler de dahil edilebilir.⁷⁷

Konuyla yakından ilgisi bulunması sebebiyle zimmîlerin Müslümanları düğün yemeğine çağırması durumunda Müslümanların bu davete icabet etmeleri bazı ulemâya göre “İslâm üstündür, hiçbir şey ona üstün olamaz.” fehvasında mekruhtur. Çünkü cizye vermenin arka planında cizye verenlerin hor görülmesi, tahkir edilmesi, boyun eğdirilmesi ve davetlerine icabet edilmemesi yatmaktadır. Davetin ister zimmet ehlinde Müslümanlara, isterse Müslümanlardan Ehl-i zimmete icrâ edilmesi sonucu değiştirmez. Buna mukabil bazı ulemâ da Hz. Peygamber’in bir Yahudi’nin davetine icabet ettiğini delil göstererek böyle bir davete icabet etmenin mekruh olmadığını ileri sürmüştür. Hatta Ahmed b. Hanbel’e bu meseleyle ilgili soru sorulduğunda o olumlu cevap vermiştir.⁷⁸ Hz. Peygamber’in “Sizden biriniz düğün yemeğine çağırırsa bu çağrıya icabet etsin.”⁷⁹ buyruğunun müslim-gayrimüslim ayrımı yapmaması ve herkesi kuşatması nedeniyle bir Müslümanın kendisine gelen düğün davetine icabetinin gerekli olduğu kanaatindeyiz.

3.6. Faiz Alışverişi

İslâm hukukunda bir Müslüman dârüislâmında yaşıyorsa İslâm’ın öğretilerini tastamam yerine getirmesi gerekir. Ancak dârüislâmın dışında hayatını sürdürürse Ebû Hanîfe ve İmam Muhammed’e göre bazı gerekçelerle faiz gibi birtakım fâsit akitleri gerçekleştirme salâhiyetini haizdir. Bu gerekçelerden birisi Müslümanın böylesi fâsit akitleri İslâm’ın genel kurallarına uyararak icra etmediği takdirde iktisadî yönden zayıflaması ve malî yönden hüsrana uğramasıdır. Halbuki İslâm, Müslümanın güçlenmesini, zengin olmasını ve nimetlerden yararlanmasını istemekte; zayıflamasını, fakir olmasını ve zarar görmesini istememektedir. Nitekim ilk üç asırda yaşayan selef ulemâsı, Muâz b. Cebel’in Hz. Peygamber’den rivâyet ettiği “İslâm artar, eksilmez.” hadisiyle “İslâm üstündür, hiçbir şey ona üstün olamaz.” hadisini gerekçe göstererek Müslümanı ölen gayrimüslim yakınına maddî yönden kazanç sağlayacağı için mirasçı kılmıştır. Dolayısıyla Müslüman, gayrimüslimlerin kendi aralarında râzı oldukları bu fâsit akitleri yapmayınca kendisinden istenenleri verecek, fakat karşı taraftan buna mukabil bazı şeyler alamayınca dara düşecektir. Onların kanun ve yönetmeliklerindeki kendi aleyhine olan birtakım yaptırımları harfiyen yerine getirecek, ama lehine olan gelirleri yerine getirmediği için sürekli kârı ve getirisi olmayan bir yatırım yapmış olacaktır. Sonuçta Müslüman İslâm’ın kendisinden istediği şeylere bağlı kaldığı için daima malî yönden zulme uğrayacaktır. İslâm, Müslümanın gayrimüslim karşısında zulme uğramasını, onlar tarafından emeğinin sömürülmesini ve haksızlığa uğramasını asla tasvip etmez. Bu sebepledir ki, Hanefîler dârüislâmın dışındaki yerlerde Müslümanın gayrimüslimle yaptığı faiz muamelesine kendisi alması, ama karşı tarafa vermemesi şartıyla cevaz vermişlerdir.⁸⁰ Kanaatimize göre faizle ilgili âyetlerin⁸¹ tamamına baktığımızda hiçbirisinde mekân açısından dârüislâm veya dârülharp ayrımı yapılmadığı gibi muhatap açısından da müslim veya gayrimüslim ayrımı yapılmamış olduğunu görürüz. Ayrıca nehyedilen faizi tahsis veya tahdit eden herhangi bir karine de mevcut değildir. Dolayısıyla faizin yasaklanması mekân ve muhatap ayırt edilmeksizin herkesi kuşatmakta, dolayısıyla faiz her müslüman için haram olmaktadır.

⁷⁷ Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebir*, 14/316-319, 14/324; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/356; İbn Kudâme, *eş-Şerhu'l-Kebîr*, 10/457-458; “Teallî”, *el-Mevsûatü'l-Fikhiyyetü'l-Kuweytiyye*. ed. Vizâratü'l-Evkâf ve’s-Şuûni'l-İslâmiyye (Kuveyt: Dâru’s-Selâsil, 1427), 12/297; İmrânî, *el-Beyân*, 12/279; Nevevî, *el-Mecmû’*, 19/411-412.

⁷⁸ Muhammed b. Salih el-Useymin, *eş-Şerhu'l-mümti’ alâ zâdi'l-müstekni’* (b.y.: Dâru İbni'l-Cevzî, 1428), 12/333-334.

⁷⁹ Müslim, “Nikâh”, 97-98.

⁸⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, 14/57-58; Kâsânî, *Bedâiu’s-sanâi’*, 5/192-193; Nevevî, *el-Mecmû’*, 9/391-392; Abdullah b. Şeyh Mahfûz b. Beyye, *Simâatü'l-fetvâ ve fikhü'l-ekalliyât* (Dubai: Merkezü'l-Muvatta, 2018), 336-337. Diğer gerekçe ve geniş bilgi için bak. İbn Beyye, *Simâatü'l-fetvâ*, 336-339.

⁸¹ Bak. el-Bakara 2/188, 275, 276, 278, 279; Âl-i İmrân 3/130; en-Nisâ 4/29, 30, 31, 161; er-Rûm 30/39.

3.7. İş Akdi

İslâm'da velâyet; itibar, saygı ve emanet demektir. Haliyle İslâm'ı benimseyen Müslümanlar velâyet sıfatını hâiz olurlar. Kâfirlerde ise zillet ve hıyanet hâkimdir. Bu sebeple bir kâfirin, Müslüman nezdinde itibar ve şan kabul edilen iş ve eylemlerde görev alması veya kullanılması doğru değildir. Nitekim Hz. Peygamber'in "Yahudi ve Hıristiyanlara karşı söze selamla başlamayın. Onlardan birisine yolda rastladığınızda yolun dar kısmını kullanmada onları mecbur bırakınız."⁸² anlamındaki hadisi bu hususu vurgulamaktadır.⁸³ Konuyla ilgili olarak İmam Mâlik, Hıristiyan bir kimsenin Müslümanların hizmetinde kâtiplik mesleği icrâ edemeyeceğini, kâtiplik mesleğinin istişareye dayalı bir hizmet dalı olduğunu ve kâfirin de bu göreve layık bulunmadığını ifade etmiştir. Ayrıca Halife Me'mûn'un (öl. 218/833) yanına gelen fakihlerin, kâtibinin Yahudi bir kimse olduğunu görünce tepki göstermeleri, bunu gören Me'mûn'un onun kovulmasını emretmesi ve bir daha herhangi bir işte zimmîlerden yardım almayacağını ilan etmesi de aynı vaziyete işaret etmektedir. Dolayısıyla İslâm ulemâsı Ehl-i küfrün böylesi meclislerden uzak tutulması gerektiğini bildirmişlerdir.⁸⁴

Öte yandan Müslümanın kâfirin hizmetinde çalışıp çalışamayacağı da ulemâ arasında tartışılmıştır. Ahmed b. Hanbel'e göre icâre akdi çerçevesinde Müslümanın kâfirin hizmetinde çalıştırılması nasıl Müslüman açısından itibar kaybına neden oluyorsa kâfirin de Müslümanın hizmetinde çalıştırılması Müslüman açısından itibar kaybına sebep olmaktadır. Nitekim "Allah, müminlerin aleyhine kâfirlere hiçbir fırsat vermeyecektir."⁸⁵ meâlindeki âyet ve "İslâm üstündür, hiçbir şey ona üstün olamaz." hadisi böyle bir akdin câiz olmadığı sonucunu doğurmaktadır. Ebû Hanîfe ve Şâfiî'ye göre ise, insanın belirli bir ücret mukabilinde bir iş için kiralanması tıpkı alışverişte olduğu gibi kişinin menfaatine olduğu için câizdir.⁸⁶ Ulemâ arasında Müslümanın kendi şahsiyetine yakışan ve uygun olan bir iş seçmesi şartıyla fâcîr bir işverenin veya zâlim bir hükümdarın emrinde çalışabileceği kanaati hasıl olmuştur. Buna mukabil iş seçimi, günahkâr ve şehvet sahibi işverenin inisiyatifine bırakılırsa Müslümanın bu tür işte çalışması câiz değildir. Bu hususa Hz. Yusuf'un icrâ ettiği yöneticilik görevi örnek olarak verilebilir. Zira Hz. Yusuf yalnızca kendisi ve halkı adına bu görevi icrâ etmiş, başkası adına icrâ etmemiştir.⁸⁷ Kanaatimize göre de Müslümanın gayrimüslimin emri altında onurunu ve değerini düşürmeyecek işlerde kendisi veya başkası adına çalışması câizdir. Nitekim "Beni ülkenin hazinelerine bakmakla görevlendir."⁸⁸ meâlindeki âyette de buyrulduğu gibi Hz. Yusuf puta tapan bir kralın emrinde kendi koyduğu şartlar ekseninde çalışmıştır.

Bilindiği üzere devletin fonksiyonları yasama, yürütme ve yargı olmak üzere üçtür. Yürütme işlevini tabiatı gereği bürokratik mekanizmalar, yani kamu görevlileri ifâ eder. Bu mekanizma fıkıh kaynaklarında vezâret kavramıyla ifade edilerek bu görevin *tefvîz veziri* ve *tenfiz veziri* diye adlandırılan iki bakanlık tarafından ifâ edeceği vurgulanmıştır. Tam karar yetkisiyle donatılmış, siyasî tarafı da bulunan ve sadece Müslümanların atanacağı bakanlığa *tefvîz veziri*; siyasî yetkisi olmayıp sınırlı teknik ve idarî yetkiye sahip olan ve gayrimüslimlerin atanabileceği bakanlığa da *tenfiz veziri* denir. Bu göreve atanan gayrimüslimlerin Müslümanlar üzerinde herhangi bir siyasî gücü yoktur.⁸⁹ Söz konusu bakanlıkların en önemli ve stratejik olanının Müslümanlara, diğerlerinin ise gayrimüslimlerin inisiyatifine bırakılması "İslâm üstündür, hiçbir şey ona üstün olamaz." hadisinin tezahürü olduğu söylenebilir.

⁸² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/96 (No. 7557).

⁸³ Söz konusu hadis, Müslümanın araçlarının bulunmadığı bir yolda zimmet ehlerinden birisiyle karşılaştığında yolun orta kısmı kendisine, yan tarafları ise ehl-i zimmete ait olduğunu vurgulamaktadır. Çünkü İslâm üstündür, başka bir şey ona üstün olamaz. Ayrıca Müslüman kendi yurdunda, ehl-i zimmet ise Müslümanlara ait yurttadır. Öyleyse geçici yurt sahibi asıl yurt sahibine üstün olmamalıdır. Böyle bir hüküm ise ehl-i zimmetle ilişkilerde adalete aykırılık teşkil etmez. Useymîn, *eş-Şerhu'l-mümti'*, 8/71.

⁸⁴ Abdullah b. Abdurrahmân b. el-Cibrîn, *Fetâvâ fi't-tevhîd* (b.y.: Dâru'l-Vatan, 1418), 48-49.

⁸⁵ en-Nisâ 4/141

⁸⁶ Mihmâs b. Abdullah el-Cel'ûd, *el-Muvâlât ve'l-muâdât fi's-şer'iati'l-İslâmiyye* (Riyad: Dâru'l-Yakîn, 1987), 2/875-876.

⁸⁷ Cel'ûd, *el-Muvâlât*, 2/877. Geniş bilgi ve gerekçeler için bak. el-Cel'ûd, *el-Muvâlât*, 2/877-879.

⁸⁸ Yûsuf 12/55.

⁸⁹ Ahmet Yaman - Halit Çalı, *İslâm Hukuku* (Ankara: Bilay Yayınları, 2018), 62.

Ehl-i küfürden bazı hususlarda yardım istemek de ilgili hadis çerçevesinde doğru değildir. Mâverdî’ye göre, meşrû yolla seçilen devlet başkanına karşı silahlı mücadeleye girişen ve ona karşı isyan eden bâğî ve âsi kimselerle savaşmada ve onlarla mücadelede Müslümanların zimmî ve muâhidlerden yardım talep etmesi “Allah, mü’minlerin aleyhine kâfirlere hiçbir fırsat vermeyecektir.”⁹⁰ meâlindeki âyet ile “İslâm üstündür, ona hiçbir şey üstün olamaz.” anlamındaki hadis iktizasınca câiz değildir. Sözü geçen kimseler Allah’ın yasakladığı ve uzak durmayı emrettiği Müslüman kanını ve mallarını mubah gören bir inanç taşımaktadırlar.⁹¹ Kanaatimize göre de Müslüman bir toplumun gayrimüslimlerden yardım talep etmesi “Müşriklerin aleviyle aydınlanmayınız.”⁹² hadisi iktizasınca doğru bir davranış değildir.

Konu ateşkes antlaşmasına gelince, Müslümanlarla kâfirler arasında savaşın sona ermesi için ateşkes antlaşması yapılması câizdir. Şâfiîlere göre antlaşmanın devamı devlet başkanının inisiyatifine bırakılabilir. Devlet başkanı dilerse devam ettirir, dilerse anlaşmayı bozabilir. Nitekim Hz. Peygamber Hayber Yahudileriyle antlaşma yaparken: “Biz size dilediğimiz şekil üzere teminat veriyoruz.”⁹³ buyurarak ateşkesin şartlarını kendi inisiyatifine bağlamıştı. O halde devlet başkanı böyle bir antlaşmayı bozup bozmamakta muhayyerdur. Çünkü bu antlaşma cehaletin engellendiği trampa, değiş-tokuş vb. olan muâvaza⁹⁴ türü akitlerden birisi değildir. Bu hükmün şekillenmesinde “İslâm üstündür, hiçbir şey ona üstün olamaz.” anlamındaki hadisin de etkisinin bulunduğu gözlerden kaçmamaktadır.⁹⁵

3.8. Dâvâ

İslâm hukukunda Müslümanla gayrimüslim davalıştığında eşit statüye sahip olup olmadığı fakihler arasında tartışılmıştır. İmam Şâfiî’ye göre dâvâ açma hususunda Müslümanla zimmî ve hürle köle aynı hakka sahiptir. Mesela, buluntu çocuğun nesebi hakkında taraflar davalışırsa Müslümanla zimmî, hürle köle hak ve statüde eşittir. Buna mukabil Ebû Hanîfe’ye göre “İslâm üstündür, ona hiçbir şey üstün olamaz.” buyruğu gereğince Müslüman zimmîye, hür ise köleye takaddüm edeceği için dâvâ hususunda zimmî ile Müslümanın, köle ile hürün eşit kabul edilmesi câiz değildir.⁹⁶ Mâverdî aynı konunun yelpazesini biraz daha genişleterek hâkimin Müslüman ile zimmî ve muâhid arasındaki davalara mutlaka bakması gerektiğini, “İslâm üstündür, ona hiçbir şey üstün olamaz.” hadisi ile “Kardeşin zalim olsa onu zulmünden döndürmek için, mazlum olsa hakkını almak için ona yardım et.”⁹⁷ hadisi fehvasınca Müslüman lehine verdiği hükmü diğerlerine cebren kabul ettirmesinin lazım geldiğini dile getirmiştir.⁹⁸

Mecûsîlerin davasına gelince Hanefîlere göre Mecûsî ehl-i zimmetten ise kadının dâvâyı reddetmesi doğru değildir. Çünkü Müslümanlarla Ehl-i zimmet muâmelât, ticaret ve had cezalarında eşit statüye sahiptirler. Ancak Mecûsîler muhsan sayılmadıkları için recm cezasına ehil değillerdir. Mâlikilere göre dâvâ iki zimmî arasında olur ve gasp, tecavüz ve hak inkârı gibi konularda cereyan ederse kadı hüküm verme konusunda muhayyerdur. Anılan konular dışında olursa onları kendi din ehline havale eder. Ancak ilgili kimseler İslâm’ın hükmüne razı olmuşlarsa kadı davaya bakabilir. Dava Müslüman ile Mecûsî arasında olursa kadı mutlaka bu davaya bakmalıdır. Şâfiîlere göre ise “İslâm üstündür, ona hiçbir şey üstün olamaz.” hadisi, hakkın zayi olmaması ve Müslümandan zulmün bertarafı iktizasınca kadının davaya bakması gerekmektedir.⁹⁹

⁹⁰ en-Nisâ 4/141

⁹¹ Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebir*, 13/129.

⁹² Ebû Abdîrrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali Nesâî, *es-Sünen*, nşr. Abdülfettah Ebû Gûdde (Halep: Mektebû'l-Matbûâtî'l-İslâmiyye, 1986), “Ez-Zinet” 51 (No. 5209).

⁹³ Buhârî, “Muzâraa”, 15 (No. 2338).

⁹⁴ Muavaza: Karşılıklı iki nesnenin veya varlığın değiştirilmesi demektir. Ebû Hubeyb, “İvaz”, 268.

⁹⁵ “Hüdne”, *el-Mevsûatü'l-Fikhiyyetü'l-Kuveyyiyye*. ed. Vizâratü'l-Evkâf ve’ş-Şuûni'l-İslâmiyye (Kuveyt: Dâru’s-Selâsil, 1427), 42/219-220; İmrânî, *el-Beyân*, 12/307; Nevevî, *el-Mecmû’*, 19/440.

⁹⁶ Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebir*, 8/55.

⁹⁷ Buhârî, “Mezâlim”, 5 (No. 2444); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/250 (No. 11971).

⁹⁸ Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebir*, 10/109; 13/251.

⁹⁹ “Mecûs”, *el-Mevsûatü'l-Fikhiyyetü'l-Kuveyyiyye*. ed. Vizâratü'l-Evkâf ve’ş-Şuûni'l-İslâmiyye (Kuveyt: Dâru’s-Selâsil, 1427), 36/152-153.

Davacı ile davalının hâkim huzurundaki pozisyonunun nasıl olacağı da ulemâ arasında tartışılmıştır. Hanefîler ve Mâlikîlere göre hasım olan Müslümanla kâfir tarafın hâkim huzurunda eşit olarak konumlanması vaciptir. Çünkü Müslümanın kâfir hasmına karşı üstün görülmesi veya hâkim huzurunda yüksek bir yerde konumlanması, kâfirin kalbinin kırılmasına ve herkes için sağlanan adaletin terkedilmesine zemin hazırlamaktadır. Şâfiî ve Hanbelîlere göre ise Müslümanın hasmı olan kâfire karşı konumunun yükseltilmesi câizdir. Nitekim Hz. Ali ile bir Yahudi'nin zırh konusunda anlaşmazlığa düşünce mahkemelik olmaları, ikisinin Kâdî Şüreyh'in huzuruna çıkınca Kâdî Şüreyh'in makamından kalkıp yerine Hz. Ali'yi oturtması, kendisinin de Yahudi'nin yanına geçmesi üzerine Hz. Ali'nin: Şayet hasmım Müslüman olsaydı onunla aynı yere otururdum. Lakin ben Hz. Peygamberden: "Zimmet ehliyle meclislerde eşit olmayın¹⁰⁰ buyruğunu işittim demesi bu yargıyı destekler mahiyettedir. Ayrıca "İslâm üstündür, hiçbir şey ona üstün olamaz." hadisi de bu hususa arka çıkmaktadır.¹⁰¹ Kanaatimize göre kadı oturduğunda, yönelişinde, bakışında ve işaretinde iki hasma da eşit davranması gerekir. Çünkü "Allah adına şahit olarak adaleti titizlikle ayakta tutanlardan olun."¹⁰² meâlindeki âyet umum anlamda olup müslim-gayrimüslim ayrımı yapmadan herkes için eşit muameleye dikkat çekmektedir. Ayrıca muameledeki eşitsizliğin taraflar arasında huzursuzluğa ve adalete güvenin zedelenmesine yol açacağı da herkesin malumudur.

3.9. Şâhitlik

İslâm hukukunda Müslümanlar arasında şahitliğin geçerlilik şartlarından birisi de İslâm'dır. Dolayısıyla Müslümanla diğer Müslümanın arasında İslâm sebebiyle velâyet câri olduğu için birbirleri hakkında şahitlikleri de makbuldür. Gayrimüslimlerde velâyet câri olmadığı için onun Müslüman hakkındaki şahitliği doğru değildir. Hanefîlere göre Ehl-i şirkin birbirlerine karşı şahitliği câizdir. Buna mukabil İmam Mâlik ve İmam Şâfiî'ye göre câiz değildir. İbn Ebî Leylâ'ya göre ise "Müslümanlar hariç bir inanç ehlinin başka bir inanç ehli için şahitliği yoktur. Müslümanların diğer bütün inanç ehli için şahitliği makbuldür."¹⁰³ hadisi muktezasınca aynı inanca sahip olanların birbirlerine şahitliği makbul; farklı inanç taşıyanların birbirlerine düşmanlık beslemeleri mümkün olduğu için makbul değildir. Aynı gerekçeyle bu hüküm Müslümanlar için de geçerli olup Ehl-i şirkin Müslümanlar adına, Müslümanların da Ehl-i şirk adına şahitliği geçersizdir. Hanefîlere göre "İslâm üstündür, ona hiçbir şey üstün olamaz." hadisi gereğince Müslümanlar -ki onlar tevhit konusunda en doğru yoldadırlar- her ne kadar Ehl-i şirke karşı düşmanlık düşünseler de Yahudi ve Hıristiyanların aksine bu durum onların şahitliğini zedelemez. Zira Kur'an'daki "Yahudiler, 'Hıristiyanlar bir esas üzere değiller' dediler. Hıristiyanlar da 'Yahudiler bir esas üzere değiller' dediler."¹⁰⁴ meâlindeki âyette de vurgulandığı gibi her iki tarafın da doğru yolda olmamaları sebebiyle Yahudi ve Hıristiyanlar birbirlerine karşı düşmanlık beslerler.¹⁰⁵ Kanaatimize göre Ehl-i kitabın şahitliği gerek Müslümanlar gerekse diğer inanca sahip kimseler hakkındaki şahitliği töhmetin bulunması sebebiyle makbul değildir. Nitekim Hz. Peygamber'in aralarında husumet bulunanlar ile karşılıklı yardımlaşanların birbirlerinin lehine şahitliğini kabul etmemesi¹⁰⁶ bu yargıya destek mahiyetindedir.

Şahitlik nikâhla ilgi olursa her iki şahidin de Müslüman olması gerekir. Bu hüküm Ehl-i kitap bir kadınla evlenirken de geçerlidir. Nitekim "İslâm üstündür, ona hiçbir şey üstün olamaz." buyruğu ile "Kâfirin şahitliği Müslüman üzerine câiz değildir."¹⁰⁷ buyruğu Ehl-i kitabın nikâhtaki şahitliğini makbul kılmamaktadır. Ayrıca Allah Teâlâ kocaya, boşadığı karısına dönme (Rec'at) hususunda

¹⁰⁰ Muhammed b. Muhammed eş-Şevkânî, *Neylül'eotâr* (Mısır: Dâru'l-Hadîs, 1993), 8/316.

¹⁰¹ "Tesviye", *el-Mevsûatü'l-Fikhiyyetü'l-Kuveytiyye*. ed. Vizâratü'l-Evkâf ve ş-Şuûnî'l-İslâmiyye (Kuveyt: Dâru's-Selâsil, 1427), 11/358-359.

¹⁰² en-Nisâ 4/135.

¹⁰³ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 5/344-345.

¹⁰⁴ el-Bakara 2/113.

¹⁰⁵ Serahsî, *el-Mevsûat*, 16/113-114.

¹⁰⁶ Ebû Dâvud, "Akziye" 16 (No. 3600).

¹⁰⁷ Azîm el-Âbâdî, *Avnül'ma'bûd*, 10/19.

Müslümanlardan iki kişiyi şahit tutmasını emrettiğine¹⁰⁸ göre nikâhta şahitlerin Müslümanlardan olması daha evlâdır.¹⁰⁹

Şahitliğin konusu mirasın tayiniyle ilgili olursa bu durumda Müslümanın şahitliği kâfirin şahitliğinden daha evlâdır. Şöyle ki, babaları ölen biri Müslüman diğeri kâfir iki evlat, babalarının kendi dini üzere öldüğünü, dolayısıyla mirasın kendisine ait olduğunu iddia ederlerse Müslüman evladın iddiası dikkate alınır. Çünkü Müslüman evlat, mevtanın üzerine cenaze namazı kılınmasına, Müslüman mezarlığına defnedilmesine ve lehinde hayır duada bulunulmasına şahitlik ederek dinî bir emri ihbar etmektedir. Hz. Peygamber’in: “Biz eğer birinin üzerine cenaze namazı kılsak ölümü hususunda onun Müslüman olduğuna hükmederiz.”¹¹⁰ şeklindeki buyruğu, dinî işlerde bir hüccet sayılır. Ayrıca “İslâm üstündür, hiçbir şey ona üstün olamaz.” hadisi, Müslüman ile kâfirin arasında kalan kölenin Müslüman addedilmesi gibi mevtanın kâfir değil, Müslüman olarak can verdiğine ve Müslüman evladın ona vâris kılınması gerektiğine işaret etmektedir. İşte bu hadisten kâfir evladın Müslüman babaya mirasçı olamadığı zâhir olmaktadır. Öte yandan her iki tarafın beyyinesi eşit olursa Hanefilere göre Müslüman evladın beyyinesi tercih edilir. İmam Şâfiî’ye göre ise çelişki sebebiyle her iki beyyine de bâtil olur. Çünkü her iki taraf da mevtânın malında hak iddia etmiştir. Halbuki mülk davasında beyyine tercih sebebi sayılmaz.¹¹¹ Kanaatimize göre her Müslüman ayırt edilmeksizin Hz. Peygamber’in ifadesiyle Allah’ın yeryüzündeki şahidi¹¹² olduğuna göre bahsi geçen Müslüman evlat da Müslüman babası hakkındaki şahitliği makbuldür, dolayısıyla babasının malına mirasçı olabilir.

4. Ukûbâtla İlgili Konular

“İslâm artar, eksilmez.” hadisi ile “İslâm üstündür, hiçbir şey ona üstün olamaz.” hadisinin ukûbât sahasındaki tezahürü ise kısas ve diyet konularında kendini göstermektedir. İslâm, kişinin inancına bakmaksızın insan hakları bağlamında her bireyi dokunulmaz kabul etmiştir. Birey gayrimüslim de olsa İslâm devletine ödediği vergilerden dolayı değil, insan olması nedeniyle dokunulmazdır (mahkûnu’ddem).¹¹³ Dokunulmazlık noktasında müslim-gayrimüslim eşit olsa da cumhur ulemâya göre yukarıda zikredilen iki hadise binaen Müslümanlarla müşriklerin kanı kısas açısından eşit değildir. Müslüman karşılığında müşrik öldürülebilirken; müşrik karşılığında Müslümanın canına kıyılmaz.¹¹⁴ Aynı hüküm diyet hukukunda da câridir. Müslüman bir kimsenin diyeti İslâm hukukunda yüz deve veya ona tekabül eden bir meblağken İmam Şâfiî’ye göre Ehl-i kitabın diyeti dört bin dirhem, Mecûsilerin diyeti ise sekiz yüz dirhemdir. Nitekim Hz. Peygamber’in, onların diyetini bu şekilde takdir edişi ve kadın olmak erkeğe nazaran nasıl diyette eksilmeye sebepse küfrün de diyette eksilmeye sebep olacağı şüphesizdir. Çünkü küfürde kusur ve kabahat had safhadadır. İmam Mâlik’e göre Ehl-i küfrün diyeti Müslüman ve hür kimsenin diyetinin yarısı olan altı bin dirhem, Mecûsilerin diyeti sekiz yüz dirhemdir. Ömer b. Abdülaziz de onların diyetini bu şekilde takdir buyurmuştur. Ayrıca küfür kısasa tesir ettiği gibi diyetin noksanlaşmasına da tesir eder. Keza bahsi geçen tüm hükümler müessir fiiller için de câridir.¹¹⁵

5. Sonuç

Yapılan bu çalışmayla Muâz b. Cebel, Muâviye, Mesrûk, Muhammed b. el-Hanefiyye, Saîd b. el-Müseyyeb, Nehâî, Şa’bî, Hasan-ı Basrî, Ebû Hanîfe, Mâlik, Ebû Yûsuf, İmam Muhammed, Şâfiî, İshak b. Râhûye ve bunların dışında kalan bazı ulemânın, “İslâm artar, eksilmez.” hadisi ile “İslâm üstündür, ona hiçbir şey üstün olamaz.” hadisini gerekçelendirerek Müslümanları diğerkin mensuplarına nazaran bazı fikhî hususlarda üstün ve ayrıcalıklı kıldığı yakından müşahede edilmiştir. Hatta Ehl-i kitap mensupları

¹⁰⁸ İlgili âyetin meâli şöyle: “İçinizden adaletli iki kişiyi şahit tutun.” et-Talâk 65/2.

¹⁰⁹ Eттаfeyyiş, *Şerh Kitâbi’n-Nîl*, 10/265.

¹¹⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, 17/49. İlgili hadis, hadis kaynaklarında tespit edilememiştir.

¹¹¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 17/48-49.

¹¹² Buhârî, “Cenâiz” 84 (No. 1367).

¹¹³ Yaman-Çalış, *İslâm Hukuku*, 70.

¹¹⁴ Eттаfeyyiş, *Şerhu Kitâbi’n-Nîl*, 15/340.

¹¹⁵ Ahmed Fethi Behnesî, *ed-Diyet fi’ş-şer’iati’l-İslâmiyye* (Kahire: Dâru’ş-Şurûk, 1988), 28-29.

da bu paydan istifade ettirilerek diğer dinlere üstün tutulduğu gözlerden kaçmamıştır. Söz konusu ulemâ, ilgili hadisler gereğince İslâm'ın Müslümanları asla yalnız bırakmadığını, bazı hususlarda onlara birtakım tavizler, faziletler ve kazançlar sağladığını iddia etmişlerdir. Bu iddialarındaki ortak iletin ise ilgili kimselerin kendilerinin veya en azından ana babalarının İslâm'la olan irtibatı yani Müslümanlığı seçmiş ve ona iman etmiş olmalarıdır. Bu irtibat sayesinde Müslüman olanlar gayrimüslimlere karşı daima galebe çalınmış, kazanan ve üstün olan taraf Müslümanlar olmuştur. Söz konusu iki hadis bağlamında zikri geçen ulemâdan şu hususlarda fikhî tespitlere ulaşılmıştır:

Müslim-gayrimüslim cenazelerinde bir karışıklık meydana geldiğinde Müslüman olarak ölen bir fert, Müslümanların sayıca az olduğu bir toplumda olsa bile söz konusu iki hadis gereğince cenaze namazı kılınıp Müslüman mezarlığına defnedilebilmektedir. Babası Ehl-i kitaptan, anası Ehl-i şirkten olursa bu ikisinden dünyaya gelen bir kimse müslüman sayılmakta, böyle bir kadınla evlenilebilmekte ve kestiği hayvan da yenilebilmektedir. Ölen akrabası farklı bir dine mensup olsa bile bir Müslüman onun bıraktığı mala varis olabilirken, ölen müslüman akrabaya diğer din mensupları varis olamamaktadır. Müslüman bir efendi âzât ettiği kölesiyle kendisi arasında velâyet hasıl olduğu için ölen kölesine mirasçı olabilirken, gayrimüslim bir efendi bundan mahrum kalabilmektedir. Bir belde kesin bir delille dârulislâm olmuşken şek ve şüpheyle o belde artık dâruharp sayılamamaktadır. Gayrimüslimler cizye ödemekle İslâm'ın ve Müslümanların üstünlüğünü baştan kabullenmekte ve hemen hemen her konuda müslümanların şartlarına uymaları gerekmektedir. Müslümanın gayrimüslim karşısında zulme uğramasının, onlar tarafından emeğinin sömürülmesinin ve haksızlığa uğramasının önüne geçilmesi için dâruharp sayılan memleketlerde Müslümanlara faiz alışverişi yapabilme salahiyeti verilebilmektedir. Tam karar yetkisiyle donatılmış ve siyasî tarafı ağır basan görevlere sadece Müslümanlar atanabilirken, siyasî yetkisi olmayıp sınırlı teknik ve idarî yetkiye sahip olan görevlere ise ihtiyaç olunması halinde gayrimüslimler atabilmektedir. Müslüman, gayrimüslimin emri altında onurunu ve değerini düşürmeyecek işlerde kendisi veya başkası adına çalışabilmektedir. Gayrimüslimlerle herhangi bir ateşkes antlaşması yapıldığında antlaşmanın bozulup bozulmaması hususundaki inisiyatif Müslümanlarda olabilmektedir. Müslümanın, hasmı olan Ehl-i kitaba karşı kâdının huzurunda konumu yükseltilebilmektedir. Müslümanlar Yahudi ve Hıristiyanlar hakkında şahitlik yapabilirken, Yahudi ve Hıristiyanlar Müslümanlar hakkında şahitlik yapamamaktadır. Kasten ve amden Müslümanı öldüren farklı din mensupları kısas cezasına tabi tutulurken, Müslüman bir kimse diğer din mensubundan birisini öldürdüğünde kısas cezasına tabi tutulmamaktadır. Bir Müslümanın can diyeti yüz deve veya ona tekabül eden bir meblağ olabilirken, Ehl-i kitabın diyeti sadece dört bin dirhem ya da altı bin dirhem, Mecûsilerin diyeti ise sekiz yüz dirhem olabilmektedir.

Finansman/ Grant Support

Yazar(lar) bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

The author(s) declared that this study has received no financial support.

Çıkar Çatışması/ Conflict of Interest

Yazar(lar) çıkar çatışması bildirmemiştir.

The authors have no conflict of interest to declare.

Kaynaklar

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Hanbel. *el-Muşned*. 8 Cilt. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1998.

Ahmedî, Abdülaziz b. Mebrûk. *İhtilâfü'd-dârayn ve âsâruh*. 2 Cilt. Medine: İmâdetü'l-Bahsi'l-İlmî, 2004.

Aktan, Hamza. *Mukayeseli İslâm Miras Hukuku*. İstanbul: İşaret Yayınları, 1991.

Azîm el-Âbâdî, Ebu't-Tayyib Muhammed. *Avnü'l-ma'bûd*. 14 Cilt. Medine: el-Mektebetü's-Selefiyye, 1968.

Behnesî, Ahmed Fethi. *ed-Diyet fi'ş-şerâti'l-İslâmiyye*. Kahire: Dâru'ş-Şurûk, 1988.

Beyhakî, Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali. *es-Sünenü'l-kübrâ*. nşr. Abdülkadir Atâ. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2003.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmi'u'ş-şâhih*. nşr. Züheyr b. Nasr. 8 Cilt. Cidde: Dâru Tavki'n-Necât, 2001.

- Cessâs, Ahmed Ebû Bekr er-Râzî. *Ahkâmu'l-Kur'an*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâs, 1405.
- Cel'ûd, Mihmâs b. Abdullah. *el-Muvâlât ve'l-muâdât fi's-şer'i'ati'l-İslâmiyye*. 2 Cilt. Riyad: Dâru'l-Yakîn, 1987.
- Dârekutnî, Ebu'l-Hasan Ali b. Mes'ud. *Sünen*. 5 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2004.
- "Dâru'l-İslâm", *el-Mevsûatü'l-Fikhiyyetü'l-Kuveytiyye*. ed. Vizâratü'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye. 20/202. Kuveyt: Dâru's-Selâsil, 1427.
- Ebû Dâvud, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistanî. *Sünenü Ebî Dâvud*. nşr. Muhyiddin Abdülhamid. 4 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, ts.
- Ebû Hubeyb, Sa'di. *el-Kâmûsu'l-fikhî*. Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 1993.
- Ettafeyyîş, Muhammed b. Yusuf. *Şerhu Kitâbi'n-Nîl ve Şifâi'l-Alîl*. 18 Cilt. Cidde, Mektebetü'l-İrşâd, 1985.
- Fevzân, Sâlih b. Fevzân. *el-Mulahhasu'l-fikhî*. 2 Cilt. Riyad: Dâru'l-Âsime, 1423.
- Haddâdî, Zeynüddin b. Ali. *Feyzü'l-kadîr şerhu'l-Câmi's-Sağîr*. 6 Cilt. Mısır: el-Mektebetü't-Ticâriyye, 1356.
- Hâkim en-Neysâbûrî, Ebû Abdullah. *el-Müstedrek*. nşr. Ebû Abdurrahman el-Vâdiî. 5 Cilt. Kahire: Dâru'l-Haremeyn, 1997.
- Hanbel, Ebû Abdullah Muhammed Ahmed. *el-Müsned*. 8 Cilt. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1998
- Hısnî, Takiyyüddin b. Abdülmümin. *Kifâyetü'l-ahyar fi halli Gâyeti'l İhtisar*. nşr. Abdülhamid Balatçı. Dimaşk: Dâru'l-Hayr, 1994.
- "Hüdne", *el-Mevsûatü'l-Fikhiyyetü'l-Kuveytiyye*. ed. Vizâratü'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye. 42/219-220. Kuveyt: Dâru's-Selâsil, 1427.
- İbn Abdülhâdî, Cemâleddin Yusuf. *Muğnî zevi'l-efhâm*. Riyad: Mektebetü Dâri Taberiyye, 1995.
- İbn Beyye, Abdullah b. Şeyh Mahfûz. *Smâatü'l-fetvâ ve fikhu'l-ekalliyât*. Dubai: Merkezü'l-Muvatta, 2018.
- İbn Cibrîn, Abdullah b. Abdurrahmân. *Fetâvâ fi't-tevhîd*. b.y.: Dâru'l-Vatan, 1418.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Muhammed. *Musannef*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1988.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed Ebu'l-Fadl. *Fethu'l-bârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*. 13 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Marife, 1379.
- İbn Kâdî Şühbe, Bedreddin Ebu'l-Fadl el-Esedî. *Bidâyetü'l-muhtâc fi şerhi'l-minhâc*. 4 Cilt. Suudi Arabistan: Dâru'l-Minhâc, 2011.
- İbn Kudâme el-Makdisî, Şemseddin Ebu'l-Ferec Abdurrahman. *eş-Şerhu'l-Kebîr*. 30 Cilt. Kahire: Heccrun li't-Tibâati ve'n-Neşr, 1995.
- İbn Kudâme, Muvaffakuddîn Ebû Muhammed b. Ahmed. *el-Muğnî*. 10 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Kahire, 1968.
- İbnü'l-Mülakkın, Ebû Hafs Sirâceddin b. Ahmed. *el-İ'lâm bi-favâidi umdeti'l-ahkâm*. 11 Cilt. Suudi Arabistan: Dâru'l-Âsime, 1997.
- "İhtilâfü'd-dîn", *el-Mevsûatü'l-Fikhiyyetü'l-Kuveytiyye*. ed. Vizâratü'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye. 2/309. Kuveyt: Dâru's-Selâsil, 1427.
- İmrânî, Ebu'l-Hüseyn Yahya b. Sâlim. *el-Beyân fi Mezhebi'l-İmami's-Şâfiî*. 13 Cilt. Cidde: Dâru'l-Minhâc, 2000.
- "İsbâtü'r-rik", *el-Mevsûatü'l-Fikhiyyetü'l-Kuveytiyye*. ed. Vizâratü'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye. 23/15-16. Kuveyt: Dâru's-Selâsil, 1427.

- İtyûbî, Muhammed b. Mûsâ el-Vellevî. *el-Bahru'l-muhîtu's-seccâc*. 45 Cilt. b.y.: Dâru İbni'l-Cevzî, 1436.
- Kâsânî, Alâuddîn Ebû Bekr b. Mesud. *Bedâiu's-sanâi' fi tertîbi's-şerâi'*. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1986.
- Kevsec, İshak b. Mansûr el-Mervezî. *Mesâilü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel ve İshâk b. Râhoveyh*. 9 Cilt. Suudi Arabistan: İmâdetü'l-Bahsi'l-İlmî, 2002.
- Kur'ân-ı Kerîm Meâli. çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011.
- Lahim, Abdulkerim b. Muhammed. *el-Matla' an kenâizi zadi'l-müstanki'*. 5 Cilt. Riyad: Darü Künizi İşbilya, 2008.
- Mâlik b. Enes, İbn Mâlik b. Âmir el-Esbahî. *el-Muvattâ*. nşr. Mustafa el-Azamî. 8 Cilt. Abu Zabi: Müessesetü Zâyid b. Sultan, 2004.
- Mâverdî, Ebü'l-Hasen Alî b. Habîb. *el-Hâvi'l-kebîr*. 19 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1999.
- "Mecûs", *el-Mevsûatü'l-Fıkhiyyetü'l-Kuveytiyye*. ed. Vizâratü'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye. 36/152-153. Kuveyt: Dâru's-Selâsil, 1427.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmi'u's-şahîh*. nşr. Fuâd Abdülbâkî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâs, ts.
- Nesâî, Ebû Abdirrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali. *es-Sünen*. nşr. Abdülfettah Ebû Gudde. 8 Cilt. Halep: Mektebü'l-Matbûâtü'l-İslâmiyye, 1986.
- Nevevî, Ebû Zekeriya Muhyiddin Yahya b. Şeref. *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb*. 20 Cilt. b.y.: Dâru'l-Fikr, ts.
- Râfiî, Abdulkerim b. Muhammed. *el-Azîz şerhu'l-Vecîz*. 13 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997.
- Râzî, Ebû Abdullah Fahreddîn b. Ömer. *Tefsîru'l-kebîr*. 32 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâs, 1420/1999.
- Rûmî, Fehdu. *İtticâhâtü't-tefsîr fi'l-karni'r-râbia aşer*. 2 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1977.
- Safedî, Salâhuddin Halil bin Abdullah. *el-Vâfi bi'l-vefayât*. 29 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-turâs, 2000.
- Sâys, Muhammed Ali. *Tefsîru âyâtü'l-âhkâm*. Lübnan: Mektebetü'l-Asriyye, 2002.
- Serahî, Şemsu'l-Eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed. *el-Mevsûat*. 30 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Marife, 1993.
- Sikillî, Ebû Bekir b. Yûnus. *el-Câmi' li-mesâli'l-Müdevvene*. 24 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2013.
- Şevkânî Muhammed b. Muhammed. *Neylül-evtâr*. 8 Cilt. Mısır: Dâru'l-Hadîs, 1993.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleymân b. Eyyûb. *el-Mu'cemü'l-kebîr*. 25 Cilt. Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1994.
- "Teallî", *el-Mevsûatü'l-Fıkhiyyetü'l-Kuveytiyye*. ed. Vizâratü'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye. 12/297. Kuveyt: Dâru's-Selâsil, 1427.
- "Tesviye", *el-Mevsûatü'l-Fıkhiyyetü'l-Kuveytiyye*. ed. Vizâratü'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye. 11/358-359. Kuveyt: Dâru's-Selâsil, 1427.
- Useymîn, Muhammed b. Salih. *eş-Şerhu'l-mümte' alâ zâdi'l-müstekni'*. 15 Cilt. b.y.: Dâru İbni'l-Cevzî, 1428.
- Venşerîsî, Ebü'l-Abbâs b. Yahyâ. *Uddetü'l-burûk fi cem'i mâ fi'l-mezhebi mine'l-cumû'*. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1990.
- Yaman, Ahmet – Çalış, Halit. *İslâm Hukuku*. Ankara: Bilay Yayınları, 2018.
- Zeydan, Abdülkerim. *Ahkâmu'z-zimmiyyîn ve'l-müste'menîn fi dâri'l-İslâm*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1976.
- Zirikli, Hayruddin bin Mahmud bin Muhammed. *el-A'lâm*. 8 Cilt. b.y.: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 2002.

